

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA NELJAKÜMNE KUUES NUMBER : DETSEMBER 2024

HIND 3€

9 772346 662013

#146

TERE-TSAU!!! MÄR-A-LAGO UUDISKIRI

Illustratsioon: Sidney Lepp

Hea Müürileht!

Minu nimi on Louise ja ma kirjutan teile reisibüroost Florida Travels. Meil avanes suurepärase võimalus saata teie kollektiiv ja lugejad jõuludeks Donald Trumpi Mar-a-Lago häärberi vaateplatvormile, kus saate maantee ääres eraldatud parkimisplatsi president Trumpi maja uuendamiseks. Reis kestab üheksa päeva ehk jõuludest aastavahetuseni, mis on tõeline *prime-time* kohapeal viibimiseks. Reisibüroo tagab igale külalisele klapptooli ja nokamütsi, aga Mar-a-Lago jõulupakett sisaldab veel palju enamat.

24. detsember
Buss jõuab Mar-a-Lagosse kell 12.00. Pildistame maja. Külalaste suveniiripoodi. (Kaasa sularaha!) Lehitame maantee ääres lippu ja näitame mööduvatele autodele rusikat. Öhtul võimalus president Trumpile luuletust lugeda.

25. detsember
Istume klapptoolis ja jooma õlut. Võimalus tellida süüa. (Lisatasu eest ka kõrvitsat ja verivorsti!) Öhtul on maanteeamat, kus saab ülisuure Ameerika Ühendriikide lipuga pimeduses jalutada.

26. detsember
Võimalus anda rahvusvahelisele meediale intervjuu ja tunda end Trumpi toetajana. Kõige krehvisema tsitaadi öelnud puhkaja saab võimaluse oma ütlemine president Trumpi Twitterisse postitada. Öhtul ühine *barbecue* ja rokkballaadide laulmine.

27. detsember
Varajane äratus. Tšempionide eine. Suplus otse Mar-a-Lago müüride kõrval koos võimalusega saada kumminuiaga vastu pead ja pöörduda kohtusse. Päeval ühine siltide meisterdamise töötuba. Kell 22.00 esineb ansambel Kanye West.

28. detsember

Külalaste kohalikku kaubanduskeskust (kohaleviimine päris Ameerika autoga!) ja kogume raha president Trumpi kohtuarvete tasumiseks. Öhtul *moe-show* „Kombineeri president Trumpi nägu oma riietele“.

29. detsember
Toimub suur aastalõpujaht. Start kell 11.00. (Tulirelva annab reisibüroo.) Suurima koguarvu ulukeid tulistanud puhkajat ootab tubakaõhtu Mar-a-Lago klubis. Öhtul huumorikava „Pariisi kliimalepe ja teised naljad“.

30. detsember
Toimub kogukonnapäev Loxahatchee jõe kaldal, kus alustame aktsiooni „Drain the swamp“ osana kohaliku jõgikonna kuivatamisega. (Kaasa oma lapid ja paberid!) Lõunapausil võitleb Hulk Hogan krokodilliga. Öhtul vabakava ja kino, kus vaatame president Trumpi lemmikfilme: 19.00 „Ristiisa“, 23.00 „Üksinda kodus 2“.

31. detsember
President Trump valab otse-eetris tina ja paneb valminud kuju järgi paika oma edasise tööplaani. Võimalus osta tinajunni kujutisega nokamüts ja vaadata trikoodes modelle seismas aastavahetuse säras.

1. jaanuar
Check-out kell 10.00. Buss Palm Beachi lennujaama väljub 10.30.

Küsimuste korral võtke julgelt ühendust!

Päikeselisest Floridast tervitab Louise

1HÄÄL LIISBETH HORN

Ma karjun, sest viimasel ajal on kõik inimesed tänaval kuidagi nii koledad. Sellised kahtlevad ja krimpusus. Paistab, et ainus maapealse headuse kehastus dopamiin on viimaks otsa lõppenud ning on aeg valmistuda sõjaks. Seks puhuks aga teile, mu eksperimentaalsed sõbrad, üks meeslespea: ärge unustage, et kui noad on ära keelatud, tuleb õppida õuna löikama lusikaga.

MÖÖDULINT

Selgusid 2024. aasta kõige edukamad töötajad, kes on jõudnud töö leidmisele kõige lähemale. Palju õnne võitjatele!

1. Ene, 29 – kirjutas reaalselt igale poole.
2. Olle, 32 – tegi FB postituse väikese huumoriga.
3. Tanel, 34 – lisas LinkedInis sõbraks kõik, keda vähegi tunneb.
4. Anna, 25 – vaatas oma erialast kaugemale.
5. Kaja, 30 – alustas soome keele õppimisega.
6. Liis, 36 – filmis endast tutvustava video (koos kassiga).
7. Siim, 28 – käis juuksuris ja ostis Zarast valge triiksärgi.
8. Georg, 24 – õppis YouTube'ist graafilist disaini.
9. Vera, 31 – kustutas Alga kirjutatud motivatsioonikirja ära ja kirjutas ise, südamest.
10. Rivo, 33 – vaatas, et linn otsib trammijuhte, aga mõtleb veel.

Käed külge!

KUU TEHE

Foto: erakogu

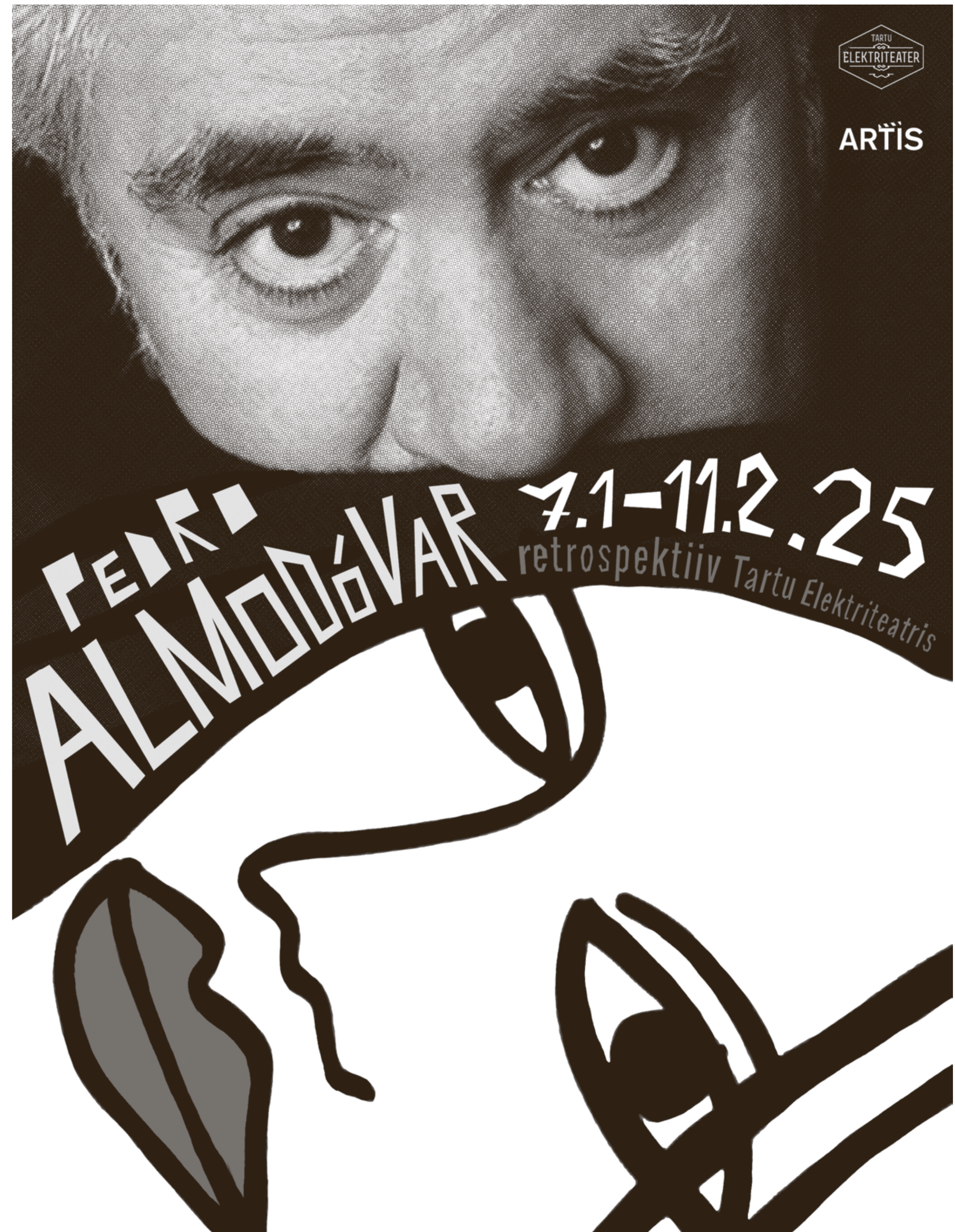

Foto: Tom Gill

George Jones „Sepad“. Allikas: Yale Center for British Art / CC

Illustratsioon: Tough Crest

TARTU
ELEKTRITEATER

ARTIS

7.1-11.2.25

retrospektiiv Tartu Elektriteatris

JUSTKUI ÜKS VÄGA PIKK AASTA

Kultuuri- ja kirjanduselu korraldamisest ja selle olulisusest äärmiselt ebakindlates tingimustes, väsimusest, rahast, vihast, sõprusest ja võrgustikest, raamatukogude tähtsusest ning hirmust olla eksinud...

Intervjuu UNESCO kirjanduslinna Lvivi koordinaatorite **Bohdana Brölonška** ja **Mariana Zahoruikoga**. Küsis ja tõlkis **Marja Unt**

Tartust ja Lvivist said tänava sügisel sõpruslinnad. Kirjandusvaldkonnas on aga Tartu koostöö Lviviga kestnud juba pikka aega – mõlemast sai 2015. aastal UNESCO kirjanduslinn. Kõrvalseisjale ei pruugi rahvusvahelises kultuurivõrgustikus osalemise sisu ilmtinгимata tabatav olla ja levinud näike olevat ka arusaam, et see kätkeb ennekõike tühja retoorikat ja puhutist šampanjaklaaside kõlistamist. Klaase kõlistavad kirjanduslinnad vahel ka, ent omavahel vahetatud sõnad pole tühjad ning vestlused sillutavad teed üksteise kultuuri- de parema mõistmise poole või siis – nagu ütleb kolleeg **David Ryding** Melbourne’ist – aitavad maailma väiksemaks teha.

Selleks et saada paremini aru Ukraina praegusest kirjanduselist, oli plaanis keskenduda intervjuus kirjanduslinna Lvivi koordinaatoritega olulistele protsessidele ukraina nüüdiskirjanduses, tõgetele, kirjandusprojektidele jne. Meie vestlus võttis aga pisut teise suuna, jõudes teemadeni, mis pole ehk nii otseselt (või ainult) kirjanduslikud, kuid aitavad mõista paremini mõningaid muud, sugugi mitte vähem olulisi asju.

PS. Vestleme inglise keeles – keeles, mida kõik asjaosalised oma töös pidevalt kasutavad, kuid mis pole meist kellegi emakeel ja paneb mõne keerulisema mõtte puhul sõnu otsima. Kummalisel kombel avastan juttu eesti keelde tõlkides, et nii mõnigi mõte, mille sõnastus tundus inglise keeles konalik, leiab tee eesti keelde märksa sujuvamalt.

Aitäh, et selleks vestluseks aega leidsite. Alustaks paari sõnaga sellest, mis on teie roll ja kui kaua olete olnud seotud Lvivi kui kirjanduslinnaga.
Bohdana: Mina tegelen meie organisatsioonis rahvusvahelise koostööga. Varem olin asutuse juht, aga siis andsin oma mitte just lihtsa töö üle Marianale. Olen olnud kirjanduslinnaga seotud algusest peale, isegi enne algust, sest tegelesin ka Lvivi taotluse ettevalmistamisega.
Mariana: Praegu olen asutuse juht, enne seda tegelesin kohalike programmide ja üritustega. Ma pole olnud kirjanduslinnaga seotud sama pikalt kui Bohdana, aga jälginis toimuvat kõrvalt juba varem, sest töötasin linnavalitsuse kultuuriosakonnas. Kirjanduslinna meeskonnaga liitusin 2019. aastal.

Kui palju teid meeskonnas on?

Mariana: Meil on osalise ja täiskoormusega inimesi. Viimaste hulka kuulume mina ja meie kolleeg **Nadia Brölonška** ning poole kohaga töötab kolm inimest: Bohdana, kommunikatsioonijuht **Anna** ja kohalike programmide juht **Pavlo**.
Bohdana: Struktuur on viimase kolme aastaga muutunud – ennekõike täiemahulise sissetungi tõttu, sest inimesed püüavad leida töökohti, mis tagavad majandusliku stabiilsuse. Olgem asuda, me ei tea, milline on meie asutuse tulevik. Kõik meie meeskonna liikmed töötavad ka kuskil mujal, see on praegu ukraina kultuurikorraldajate jaoks väga tüüpiline olukord.
Mariana: Väga raske on teha plane tulevateks aastateks, isegi ainult üheks aastaks, nii et on keeruline

öelda, mis saab järgmisel aastal ja kas inimesed on siis samad.

Mis mõju on sel ebakindlusel järelkasvule – kas noored tunnevad sedalaadi töö vastu huvi või otsivad pigem midagi stabiilsemat?

Bohdana: Järelkasvuga on tõesti probleem. Väga raske on leida inimesi, kes oleksid valmis töötama selle palga eest, mida kultuuriasutused saavad praegu pakkuda. Juba enne täiemahulist sissetungi oli raske, aga praegu on Ukraina majanduslik olukord lihtsalt kohutav.

Mariana: Paljud noored tegelikult tahavad kultuurivaldkonnas töötada, inimesi on lihtsam leida kui näiteks 10–15 aastat tagasi. Aga siis jõuame palganumbri- ni. Ka äsja ülikooli lõpetanud ja vähese kogemusega inimesed vajavad ikkagi normaalset sissetulekut. Võib küll leida neid, kes tahavad töötada ja uusi kogemusi saada, aga raske on tasakaalustada tasu, mida saame maksta, tööga, mis vajab tegemist.
Bohdana: Rääkisin hiljuti Lvivi raamatukoguhoidjatega, kes ütlesid, et neil on praegu ligi 30 täimtata töökohta. Seda on väga palju – meil on linnas üle 50 raamatukogu, millest igaühes töötab paar inimest. Raamatukogud püüavad praegu kauem avatud olla, sest inimesed külastavad neid tihti pärast tööpäeva, ühtlasi pakuvad nad mitmesuguseid lisategevusi. Noored ei taha sinna tööle minna, sest palk on väga väike ja pole ka mingit lootust, et see tõuseks. Varem soovisid inimesed linna asutustes töötada, sest see pakkus stabiilsust, aga nüüd pole stabiilsust enam kuskil. Elatakse nii, nagu iga päev oleks esimene ja viimane.

Mariana: Võib-olla peaks kultuurivaldkond paindlikumaks muutuma, et see olukord üle elada, iseasi aga, millal ja kuidas see võimalik on, sest tegu on suure süs- teeniga, mis lähtub seadustest, rahastusreeglitest jne.

Kas on ka suuremaid rahvusvahelisi toetusmeetmeid, mis on mõeldud just kultuurile?

Bohdana: Kolmas sektor saab mitmesugustest rahastusmeetmetest palju tuge. Juba varem rahvusvaheliste projektidega töötanud mittetulundusühingute eelarve on nüüd kasvanud ja see on mingil määral toeks kogu valdkonnale. Inimesed vajavad aga endiselt ka kultuuri- teenuseid, näiteks raamatukogusid, mis on praegu veel olulisemad kui varem, sest need on omamoodi turvapaigad, kus saab lugeda ja lõõgastuda, aga kust leiab näiteks ka tugigruppe. Raamatukogud ei saa aga selliseid toetusi nagu kolmas sektor. Meilgi on lihtsam oma töö ja projektide jaoks raha leida kui raamatukogudel, sest nemed peavad tagama ka selle üldteenuse, mida nad pakkusid enne täiemahulist invasiooni, ning otsima samal ajal lisarahastust ja taotlusvoorudes selle nimel konkureerima. Raamatukoguhoidjate jaoks on see täiesti uus tasand, kus nad peavad tegutsema, et töös püsida.

Õnneks on Ukraina Raamatuinstituudil sel aastal raha olemas, et raamatukogudele raamatuid osta, eriti nen-

dele, mis asuvad eesliinil ja deokupeeritud linnades. See on väga suur asi, sest mõnikord tuleb pärast linna tagasivõtmist taastada terve kogu. Raamatukogu on üks esimesi asutusi, mille venelased linna sisse tungides hävitavad. Nad hävitavad raamatuid, mis on väga kummaline; nad püüavad hävitada ennekõike kultuurisidemeid. Kui räägime sellest oma välis- partneritele, tekitab see neis tihti imestust, kuid meile on see üsna ilmne, sest nad tahavad katkestada inimeste sidemeid nende maaga ning ühendada nad omaenda ettekujutusega „põlis- maast“ ehk Venemaaga – raamatutel ja kultuuril on selles võitluses mitmel moel väga tähtis roll. Kriisiajal peab muidugi midagi ohverdama, aga on kahetsusväärne, et meil on selleks praegu kultuur. Kultuurikogukond teeb rasket tööd, et seda olukorda muuta. Aga ma ei tea, kui kauaks energiat jätkub, sest see kõik väsitab ja tuleb valida selle vahel, mida on vaja teha üldiselt ning mida tuleb teha enda ja oma turvalisuse nimel.

Vabandust, et jutt nii nukraks kisub, aga kultuuri olukord pole Ukrainas praegu tõesti kuigi helge. Asi pole nii halb, kui võiks, sest kõik asutused endiselt töötavad, rahvusvahelised organisatsioonid annavad endast parima, et leida Ukrainale võimalikult palju toetust, aga see on kestnud väga pikka aega. Meie jaoks pole see sõda väldanud tuhat päeva, vaid alates 2014. aastast. Olen mõelnud palju oma esimesele kirjanduslinnade aastakohtumisele, kus osales ka Vene esindus, sest Uljanovsk võeti võrgustikku meiega samal aastal.

Mäletan, et minu jaoks oli väga hirmutav olla nende- ga nii-öelda samal areenil, teadmata, kuidas seletada,

kui ohtlik see kultuur võib olla. Nüüd, pärast täiemahulist sissetungi peaks olema lihtsam rahvusvahelistele partneritele selgi- tada, miks me ei tohiks nendega rääkida, miks peaksime kuulama väikseid kultuure ja rääkima nendest ning miks peaksime rääkima ka kolonisatsioonist hoopis teisel tasandil. Sest kui üks impeerium teeb 21. sajandil ikka veel seda, mida tehti 20. sajandi keskel, siis

mida me oleme suutnud muuta? Üldplaanis mitte midagi. Mulle kui kultuuri ja kultuuridiplomaatia vallas töötavale inimesele on see väga kummaline olukord. Tookord, kui olin esimest korda elus Dublinis, olin ühelt poolt väga rõõmus, sest see on üks mu lemmiklinnu, aga samal ajal valdas mind hirm. Nüüd tean, mis hirm see oli.

Mõistan sind hästi ja tundub, et Eestis üldjoontes mõistetaksegi. Aga kultuurides, kus on teist- sugune ajalooline kogemus, on seda kõike raskem selgitada. Pärast täiemahulist sissetungi on paremini aru saama hakatud, aga tundub, et min- geid asju on vaja endiselt ikka ja jälle seletada. Mõnikord ka Eestis, sest kui meenutada, millest räägiti 2023. aastal kirjandusfestivali Prima Vista

ja ukraina kirjanikega kujunenud olukorra' taustal, on imelik, et needki teemad võivad uuesti esile kerkida, hiljuti näiteks seoses filmifestiva- liga PÖFF, mis sai ukrainlastelt tugevat kriitikat ja rohkelt ametlikke pöördumisi seoses vene režiis- sööri filmi kaasamisega programmi. Filmi ei võe- tud pärast pöördumisi kavast maha, põhjendu- sed hõlmasid muu hulgas seda, et film on väga metafoorne ja nüansseeritud.

Bohdana: Pean kirjeldama, kuidas olen seda olukorda enda jaoks mõtestanud. Tead, me oleme sõjast väsi- nud – inimesed eesliinil on väsinud, aga väsinud on ka kogu meie ühiskond. Me oleme väga väsinud. Aga see, et meie oleme väsinud, ei tähenda, et kõik teised võiksid väsinud olla. See võib kõlada väga karmilt. On üks ilus luuletus ukraina kirjaniku **Oleksandr Olesi** sulest pealkirjaga „Euroopa vaikis“, mis räägib aja- loolistest sündmustest Ukrainas, korrates sedasama fraasi – „Euroopa vaikis“. Nii et meie jaoks pole see uus olukord, aga on väga tähtis, et leidub kolleege eri riiki- des ja linnades, kes mõistavad meid – see annab mulle jõudu edasi minna ja püüda veel rohkem selgitada.

Mariana: Mis puutub filmi „Kurdid armastajad“, mida mainisid, siis ma saan aru, miks niisugused asjad juh- tuvad. Vestlesin hiljuti ühe väga toetava inimesega Slovakiast, kes rääkis meie vaprustest. Mul oli seda

sega, hakkad lihtsalt mõtestama kogu riiki selle ühe inimese kaudu, uskuma, et nende puhul on ikka veel lootust, et nendega saab ikka veel rääkida.

Pärast võitu – ja isegi väsinuna oleme endiselt innu- kad võitlema – oleme ilmselt vihased, kui aus olla. Me oleme vihased.

Mariana: Ja seetõttu hakatakse ütleva, et oleme emotsionaalsed ja mitteratsionaalsed. Mis puutub isiklikku tasandisse ja püüdu näha selle kaudu võima- lust sõpruseks jne, siis ma arvan, et see tuleneb hir- must ja laiskusest, sest vastasel juhul tuleks mõtesta- da ümber kõik oma teadmised ja hoiakud seoses selle väga suure maaga, millel on olnud paljudele tohutu ajalooline mõju. Niisiis on lihtsam tulla tagasi oma va- rasemate mõistismustrite juurde, sest muidu oleks kõik katki, kogu su maailmamõistmise vundament, ja peaksid kõik algusest peale uuesti üles ehitama. Kõik tahavad end turvaliselt tunda.

Bohdana: Ja keegi ei taha tunda, et ta on eksinud.

Mõte, et inimesed tunnevad hirmu oma maailm- mõistmise rekonstrueerimise ees, on minu meelest väga oluline. Tundub, et soov minna tagasi sõja- eelsesesse maailma on endiselt väga tugev.

Mariana: See ei puuduta üksnes isiklikku mõistmist. Selle taga on struktuurselt kõik see, kuidas Venemaal

Bohdana Brölonška. Foto: Volodõmõr Karaim

veidi raske kuulata, sest jah, võib-olla see on ka vap- rus, aga tegelikult on see olukord, kus sul lihtsalt pole teist valikut. Ja ma ütlesin talle, et lähitulevikus muu- tume me kõigi, sealhulgas Euroopa jaoks väga eba- mugavaks. Ta ütles, et pärast meie võitu muutub kõik, Euroopa muutub. Aga ma arvan, et me muutume tü- likaks, kuidas oleme väsinud vait olemast ning kui räägid pidevalt tehtud vigadest ja sellest, mis on valesti, teki- tad teistele ebamugavust.

Nii palju, kui mäletan, oli see film tavalisest venela- sest ja tavalisest ukrainlasest. Võib-olla X aastat pä- rast sõja lõppu saame sellest rääkida, kõigist nüanssi- dest jne, aga mitte praegu.

Bohdana: Minu küsimus on, miks me räägime praegu sedalaadi sidemetest. Muidugi, enne 2014. aastat oli ukrainlaste ja venelaste vahel palju sidemeid, praegu

on meil näiteks palju lugusid inimestest, kes lähevad vene keelelt üle ukraina keelele. Aga küsimus pole selles – küsimus on selles, miks me peaks neid lugusid rääkima ajal, kui üks riik on tunginud sisse teise riiki. Kui räägime kultuurist kui ühiskondlikust nähtusest, siis see pole ühe inimese kontakt teisega. Kui hakka- me mõtlema isiklikele sidemetele, laiendame neid mõttes kogu riigile, nähes seda moraalsemana, mida see ju pole. Miks me ei räägi kultuuri ja ühiskonna probleemist, sellest, mis on üldiselt valesti kogu Vene ühiskonnas?

Näen, kuidas nad püüavad manipuleerida isiklikele lugudele keskenduva lähenemisega seda, et nendega räägitaks. Kui keskenduda aga kontaktile ühe inime-

Mariana Zahoruiko. Foto: Volodõmõr Karaim

on kujutatud, mida on õpitud slavistikas, mida on õpitud selle poliitiliste ja kultuuriiliste mõjude kohta Euroopas ja mujal, ja ma ei pea silmas ainult nüüdis- aega, vaid mitut sajandit. See on raske ka isiklikul ta- sandil, aga kui terved ühiskonnad peavad kustutama ja ehitama uuesti üles oma teadmiste struktuuri, siis on arusaadav, et seda välditakse nii teadlikult kui ka alateadlikult.

Mariana: „Ma arvan, et me muu- tume lähitulevikus kõigi, sealhulgas Euroopa jaoks tülikaks, sest kui räägid pidevalt tehtud vigadest ja sellest, mis on valesti, tekitabki teistele ebamugavust.“

hastust ei saa, otsustasime teha rohkem rahvusvahe- list tööd. Oleme saanud palju tuge kirjanduslinnadel- t ja teinud suurepäraseid projekte koostöös oma sõp- radega selles võrgustikus. Keskendume ukraina kir- anduse rahvusvahelisele tutvustamisele ja Ukrainas

praegu toimuvast rääkimisele. Aga teeme koostööd ka raama- tukogude ja kohalike kogukon- dadega, toetades neid näiteks logistika ja nõustamisega.

Mariana: Mul on alati tunne, et teeme liiga vähe või et ei tee õieti midagi. Aga siis vaatam meie programme ja kõigi töös oleva- te projekteid Drive'i kaustu ning koostöid, mis on juba tehtud, ja saan aru, et seda polegi nii vähe.

Leidsin täna dokumendi meie plaanidega 2022. aastaks ja panin tähele, et enamik neist olid pikaajalised projek- tid, mis toimivad siiaamaani: Lvivi kirjandusauhind tänu Tartu toetusle, noortele autoritele suunatud projekt, mille ingliskeelne nimi on Young City Readings, tänu koostööle Viiniseuga ning tõlkijatele mõeldud prog- ramm LitTransformer tänu sellele, et Ljubljana võõ- rustas seda mõõdunud aastal meie asemel. See teeb rõõmu, et meil olid plaanid ja need asjad toimuvad

endiselt, lihtsalt teistsugusel viisil ja meie sõprade abi- ga. Ja see aitab edasi minna, isegi kui on pidevalt tunne, et ei tee piisavalt.

Bohdana: See on vahel väga kummaline tunne. Kui aus olla, siis meie jaoks on see olnud justkui üks väga pikk aasta. Ühel hetkel peaks see lõppema ja selle lõpu ootamine, tehes samal ajal pidevalt oma tööd, tekitab imelikku tunnet. Aga kui suhtleme omavahel, kui räägi- me oma rahvusvaheliste partneritega, oma sõpradega, siis saame aru, et sellel, mida me teeme, on mõju, ka rahvusvahelisel tasandil, ja see on väga oluline.

Bohdana ja Mariana kiirustavad järgmistele koosoleku- tele ning mina jätan oma päeva, mis on täis taotlusi, kirjavahetust ja mõtteid sellest, et on viimane aeg asuda koostama kirjanduslinna Tartu strateegiat järgmiseks nel- jaks aastaks, taibates samal ajal, et minu jaoks on aas- tadel veel algus ja lõpp, ja see pole mitte enesestmõiste- tavus, vaid privileeg.

¹ Vt lähemalt nt Hansun, R. 2023. Prima Vista loobus välis- külastilistest pingeid tekitanud kirjaniku esinemisest. – Tartu Postimees, 10.05.

² Oleksandr Oles (1878–1944) oli ukraina luuletaja, kelle looming oli Nõukogude Ukrainas 1930. aastatest kuni 1950. aastate lõpuni keelatud ning ka hiljem, kuni 1991. aastani tugevalt tsensuuritud. Kõnealune luuletus on pärit 1931. aastast ja kannab originaalis pealkirja „Плач’ямаў“, ingliskeelses tõlkes „Europe Was Silent“.

PIIRANGUD ON DISAINERI PARIMAD ABIMEHED

Kohtume ühe viimaste aastakümnete mõjukaima graafilise disaineri Linda van Deurseniga, et vestelda graafilisest disainist kui meediumist, selle intelligentsusest ja hetkeseisust.

Intervjuu Linda van Deurseniga. Küsis Ott Kagovere, pildistas Johanna Adojaan

Linda van Deursen on üks viimase 30 aasta mõjukaimaid graafilisi disainereid, kelle tööd on paistnud silma tugeva kontseptuaalse ja eksperimentaalse lähenemisega. 1986. aastal lõpetas Linda Amsterdamis Rietveldi akadeemia ning asutas samal aastal koos oma kursusekaaslaste **Armand Mevisiga** disainistuudio Mevis & Van Deursen. Nad on loonud visuaalseid identiteete suurtele kultuuriasutustele, nt Stedelijki muuseumile Amsterdamis või kaasaegse kunsti muuseumile Chicagos, aga ka documenta 14-le ja Veneetsia arhitektuuri-biennaalile. Lisaks on nad toimetanud ja kujundanud arvukalt raamatuid kunstnikele, fotograafidele, arhitektidele ja disaineritele.

Jan van Toorni seisukoht oli, et disain võiks vaatajat harida ja analüüsima innustada.

Foto: autoportree

Ott Kagovere on graafilise disainer ja Eesti Kunstiakadeemia graafilise disaini osakonna juhataja.

Foto: autoportree

Johanna Adojaan kirjutab, pildistab, kogub õnne ja veedab vabad hetked kättpidi savis.

et tal on olnud sulle väga suur mõju. Räägi sellest lähemalt.

Jan oli just Rietveldist lahkumas, meie kursus oli viimane, kes sai tema käe alla õppida. Tema tunnid olid teiste omadega võrreldes hoopis teisel tasemel. Ta rääkis graafilisest disainist kui meediumist laiemalt. Analüüsivame meediat ja selle toimimist avalikus ruumis. Ta sidus teemat huvitavate ideede ja teooriatega, tutvustas meile **John Bergeri** „Nägemise viise“ ja rääkis põnevalt sellest, kuidas **Jean-Luc Godard** oma filmides visuaale kasutab ja nii meediat, näiteks reklaame kritiseerib. See avardas tohutult meie vaadet graafilisele disainile ja kunstile. Van Toorni seisukoht oli, et disain võiks vaatajat harida ja analüüsima innustada. Disain muutus seeläbi intelligentseks.

Pärast lõpetamist asutasin oma kursusekaaslaste **Armand Mevisiga** disainistuudio Mevis & Van Deursen. Ka selles oli Jan van Toornil oluline roll, sest ta sokutas meile aeg-ajalt tööotsi. See oli meie jaoks väga tähtis. Nüüd püüan ise sama teha. Kui mulle pakutakse töid, mida ma ei jõua teha või mis mulle millegi poolest ei sobi, pakun neid alati oma endistele tudengitele.

Samas pean ütlemä, et Jan oli üsna kibestunud. 60ndate lootus ja poliitilisus, milles ta üles kasvas – usk, et ligume teatavat tüüpi uude ühiskonda –, hääbus 80ndatel ja 90ndatel neoliberalismi võidukäiguga. Ta oli tõesti pettunud selles, mis juhtus graafilise disainiga.

Talle tundus, et peaaegu kõik disainerid olid loobunud graafilise disaini olulistest ideedest. Ta heitis ka meile ette, et tegime ainult tellimustöid, et meil ei olnud kõrval oma isiklikku, kas kunstilist või poliitilist disainipraktikat.

Aga meie jaoks ei olnud asi kunagi otseselt poliitilisuses, vaid rohkem mentaliteedis, kuidas disainitööle läheneda. See tuli mängu kohe projekti alguses. Küsisime endalt, millega me üldse töötame. Kuidas saame sellesse panustada? Kuidas peaksime materjalile lähenema, kuidas seda esitleda? Need olid meie jaoks olulised lähtepunktid.

Kuidas sa sattusid õppima graafilist disaini? Kuidas erines tolleaegne disainiharidus tänapäevast?

Nagu paljud, ei teadnud ma keskkooli lõpus, mida teha. Mulle meeldis joonistada ja nii sattusin üpris juhuslikult Tilburgi kunstiakadeemiasse kunstõpetajaks õppima. Õppekava oli väga lai. Meil oli 12 õppevaldkonda – fotograafia, maalimine, tekstil, graafika jne, aga ka näiteks „tähed“. Seal tegime kalligraafiaharjutusi, mille käigus hakkasin tasapisi mõistma, et on olemas selline asi nagu graafiline disain ja see on just see, mis mind huvitab. Tilburgis seda õppida ei saanud, mistõttu läksin edasi Rietveldi akadeemiasse Amsterdamis.

Naljakkal kombel oli õpe Rietveldis toona väga igav. Inspireerivaid õppejõude oli vähe ja kõik oli väga klassikaline. Õppejõud olid enamasti vanad ja kaotanud paljuski kokkupuute disainimaailmas sündivaga. Samal ajal toimusid suured muutused, näiteks tulid personaalarvutid. Rietveldis nägin esimest korda Macintosh Classicut, kuid me ei tohtinud seda kasutada! Graafiline disain tundus mulle tol ajal kättesaamatu.

Üheks sinu õppejõuks Rietveldis oli hollandi disainilegend Jan van Toorn'. Oled varem maininud,

ei saa kunagi lihtsalt impulsiivselt midagi ära teha, vaid alati peab ideed enne läbi vaidlema. Kui need saavad klaariks, on selgem ka see, kuidas projektile läheneda. Meile meeldis omavahel rääkida. Leida oma vaatepunkt teemale ja teha nii, et see oleks kujunduse kaudu publikule nähtav. See oli meie viis koos töötada.

Sol LeWitt on olnud kontseptuaalse kunsti kohta midagi sellist, et kui idee on hea, siis kunsti vorm ei ole enam oluline. Kas see on ka teie puhul nii?

Kindlasti mitte! Meie jaoks on vorm väga oluline. Tüpoograafia, paber, värv, mõõdud – see on ju see, millega me töötame, mille kaudu kõneleme ja väljendame ideid. Meil olid sarnased vormilised eelistused: selge visuaalne keel, otskohene tüpoograafia. Siin on kindlasti tunda modernismi mõju.

Huvitav, et sa modernismi mainid. Te alustasite tegutsemist 80ndate lõpus, 90ndate alguses. See on postmodernismi hiilgeaeg. Kuidas teil õnnestus sellest puutumata jääda?

See oli veidi segane aeg. Postmodernism oli tõesti osa sellest, mida toona viljelesime. Mäletan, et **Katherine McCoy** pidas Rietveldis loengu, käisime ka Cranbrooki kunstiakadeemias külas ja nägime kogu seda väljendusliikust, mis oli graafilises disainis pead tõstmas. Koh-

tusime ka **Ed Fellaga**³. Kõik, mis seal toimus, oli väga atraktiivne, see visuaalse keele lagunemine ja formaalsed eksperimendid... Oli aeg, kui ka meie sellega tegelesime.

Kui me noorte disaineeritena alustasime, olid meie oskused tegelikult väga puudulikud. Meie tööd olid minimalistlikud, aga see ei olnud teadlik otsus, vaid ainus viis, kuidas suutsime oma tööd kontrollida. Mäletan, et meie koh-ta õeldi „new-boories“ („uued-igavad“). Kogemuse kasvades hakkasime ka veidi rohkem eksperimenteerima, aga lõpuks ei viinud see kuhugi. Visuaalsed eksperimentaalsust oli tol ajal liiga palju ja mingil hetkel mõistsime, et huvitume tunduvalt rohkem sisust.

Muse kasvades hakkasime ka veidi rohkem eksperimenteerima, aga lõpuks ei viinud see kuhugi. Visuaalsed eksperimentaalsust oli tol ajal liiga palju ja mingil hetkel mõistsime, et huvitume tunduvalt rohkem sisust, informatsiooni süstematiseerimisest ja esitamisest kui eneseväljendusest. Aga meil ei olnud midagi postmodernismi vastu, meie mõtlemine oli suuresti sellest mõjutatud.

Mingis mõttes sai meie haridus alguse alles pärast kooli. Umbes kümme aastat katsetasime ja õppisime töö käigus. Kujundasime igasuguseid asju, 90ndatel ka *acid*-stiilis reklaamlehti pidudele. Meil polnud tegelikult aimugi, mida me teeme – lihtsalt mässasime ringi ja mentaliteet kujunes aja jooksul.

Noortele disaineritele meeldib tihti vabadust üle tähtsustada. Nad ei taha, et keegi neile piiranguid

piiranguks, mis teeb töötegemise võimalikuks. Idee toob nähtavale disaineri mänguväljaku.

Jah, täpselt nii ongi. Aga see tuleneb ka meie taustast. Kuulume ühte viimastest põlvkondadest, kes pidi tegutsema piirangutega. Kasutasime filme, kus oli 24 või 36 kaadrit. Tänapäeval võid telefoniga klõpsida, palju tahad. Töötasime sisuliselt mittemilligagi. Ja see oli põnev. Arvuti tõi väga palju uusi võimalusi, aga lõpuks soovisime lihtsalt mõnda lähtepunkti, mis meie tööd juhiks. Meile ei tundunud kunagi, et piirangud meid alla suruksid. Pigem oli küsimus selles, mida need lauale toovad, millist potentsiaali pakuvad, millise uue vormi tekitavad. Nii sünnib tihti radikaalsem disain.

Mida sa arvad graafilise disaini hetkeseisust? Sina kasvasid üles disainiga, mida kammitseid piirangud. Tänapäeval on aga graafiline disain justkui vabavara, igahel on sellele ligipääs ja mingis mõttes ongi igahüks disainer, kui mõelda, et juba sotsiaalmeediasse pildi postitamine on disainiaakt.

Kui alustasime, ei olnud meil selget sihti ja lihtsalt proovisime erinevaid asju. Püüdsime disaini kogu aeg proovile panna. See panigi meid liikuma. Kui mõtlen aga tänapäeva tudengitele, siis see, et nad teavad juba ette, mida nad tahavad saavutada, on tihti takistuseks. Nad peaksid palju vähem hoolima ja rohkem katsetama. Vahel mulle tundub, et tudengid käituvad liiga korralikult. Nad tahavad näidata, et valdavad mingit disainikeelt, ega mõtle sellele, kuidas seda edasi arendada, sest nad võtavad sotsiaalmeedias nähtud iseenesestmõistetavana. Ei aduta, et kui oled noor, siis sul pole midagi kaotada ja seda eriti kunstiakadeemia kontekstis.

Minu ülesanne õppejõuna seisnebki tudengite ergutamises, et nad leiaksid suundi, mis ei ole nii ilmsed, ja avastaksid disainis oma isikliku huvi.

Kui viimati EKA graafilise disaini magistriprogrammis tundi andsin, said tudengid ülesande oma töölaud publikuseerida – see installatsiooni, video, trükise või mõne muu meediumi kaudu teistele nähtavaks teha. Lõpuks tegime tudengite teostest väikesel näitusel.

Mind üllatas, et need olid väga erinevad ja väljendusrikkad. See oli tingitud ülesande ebatraditsioonilisusest. Nad ei saanud minna Pinterestist inspiratsiooni otsima ja kopeerima. Nad pidid ise mõtlema, oma lauda justkui uuesti nägema, seda analüüsima ja teistele edasi andma.

Kas oskaksid tuua näite mõnest kõrvaldistiipilist, kus on piirangutega sarnaselt ümber käidud? Hea näide on Serge Brombergi dokumentaalfilm Henri-Georges Clouzot' filmist „Inferno“. See räägib Clouzot' läbikukkumisest. Tal oli väga ambitsioonikas filmiprojekt, eriti selle aja kohta (1964. aasta) – palju katsetusi filmimeediumi, värvu, montaažiga. Talle näidati rohelist tuld ja tal oli peaaegu piiratud eelarve, kuid lõpuks ta ei jõudnud filmi lõpetamiseni. See on hea näide sellest, kuidas piirangute puudumine, liiga lai mänguväljak võib olla negatiivse mõjuga. Brombergi filmil on huvitav tagamaa. Ta jäi juhuslikult kolmeks tunniks lifti kinni Clouzot' lesegaga, kes rääkis „Infernost“ ja poolikust filmimaterjalist, mis tal kodus alles oli.

See kirjeldab huvitavalt, mida kontseptuaalsus võiks graafilises disainis tähendada. Idee muutub

Piirangute puudumine ja liiga lai mänguväljak võib olla negatiivse mõjuga.

„Inferno“ ise on minu jaoks samuti väga põnev. Tohtu formaalne eksperimenteerimine ja uurimistöö ning selle kokkusulatamine sisuliste ideedega. Film tegeleb armukadedusega ja üritab illustreerida seda optiliste efektide kaudu, mis on sarnaselt armukadedusega inimese peas, kuid moonutavad sellegipoolest tugevalt seda, kuidas me realsust tajume. Pean tunnistama, et mu lemmikžanr ongi see, mis avab kunsti telgitaguseid. Näiteks kunstnike biograafiad ja intervjuud nendega, kus nad räägivad, kuidas ja miks nad on oma teoseid teinud, milline on olnud mõttetöö teose taga. Ma olen alati huvitatud teose loomise protsessist ja ideedest.

Mulle meeldib avastada ideid, mis on töö taustaks, aga mida kohe võib-olla ei märka. Näiteks **Werner Herzogi** film „Heart of Glass“. Lugusin hiljuti kusagilt, et Herzog püüdis filmi tegemise käigus kõiki näite- jaid hüpnootiseerida. Ta tahtis, et karakterid oleksid justkui transis. Või näiteks **Marguerite Duras**. Olen aastaid tema filme ja raamatuid armastanud, aga sain hiljuti teada, et tema lühifilm „The Negative Hands“ koosneb tema ühe teise filmi jääkkaadritest. See lisab mingi uue varjundi ja näitab ka Duras' geniaalsust ja leidlikkust.

Piirangutest rääkides... Tean, et Duras sai filme tehes tihti palju vähem raha, kui ta taotles, aga ta ei jätnud seetõttu ühtegi filmi tegemata, vaid tegi neid lähtuvalt eelarvest. Sellest sai omamoodi positiivne piirang. Ta leiutas igasuguseid huvitavaid võtteid, näiteks ta näitlejad tihti ei räägi, vaid Duras jutustab ise filmidele peale.

Täpselt! Mingis mõttes ei ole raha kunagi probleem. Raha on muidugi tähtis, aga vaele on mõelda, et mill- legi põneva tegemiseks on vaja suurt eelarvet. Selles mõttes on piirangud tõesti disaineri parimad abimehed.

¹ Jan van Toorn (1932–2020) oli hollandi disainer, kes paistis silma väga poliitilise ja isikliku lähenemisega graafilisele disainile.

² Katherine McCoy (sünd 1945) on üks Ameerika esimesi postmodernistlike disainereid ja Cranbrooki akadeemia graafilise disaini osakonna juhataja. Tema eestvedamisel hakati Cranbrookis rakendama disaini puhul poststruktu- ralistlikku teooriat.

³ Edward Fella (sünd 1938) on mõjukas ameerika postmodernistlik disainer, kes on süvenenud vernakulaarsesse ehk amatöörטיפograafiasse, mis vaatab meie linnaruumis vastu suvalistelt siltidelt ja kuulustelt.

TUMEDA MINEVIKUGA VANGLAT VALVAB NÜÜD KULTUUR

Endises vanglas tegutsev kultuurikeskus Lukiškėse vangla 2.0 püüab näidata, kuidas kultuuri ja kunsti kaudu saab mõtestada ümber kohti, mis kannavad rasket ajaloolist taaka.

Intervjuu **Martynas Butkevičiusega**. Küsis **Mariliis Mõttus**

Vilniuse endise Lukiškėse vangla peavärava poole liikudes haarab silm esmajoones müüride vahel kõrguvat Püha Nikolai Õigeusu Kirikut, mis mõjub oma ajaga tumedaks tõmbunud koloriidi, sümboolsuse ja massiivsusega rusuva, kuid paratamatult ka võluvana. Värava ees tervitab meid Martynas Butkevičius, üks Lukiškėse vangla 2.0 kaasasutajatest, kelle eestvedamisel on tegutsenud kompleksis juba neli aastat kultuurikeskus, kus toimuvad kontserdid, etendused, poliitdebatid, näitused ja palju muud. Lisaks rendivad siin stuudioid eri valdkondade loomeinimesed. Väravast sisse astudes ei kaota koht oma ajaloolist autentsust, küll aga on õhustik seespool müüre palju helgem. Hoovis on väike söögihoone, baari-truck, kellegi stuudiost kostab õue techno't, ringi lippavad kassipojad ning nurga taga avaneb veelgi suurem hoov, kuhu mahub ligi kolm tuhat

Eialgu meil tegelikult polnud selget ideed luua just selline keskus, nagu siin praegu on. See põhimõtteliselt justkui kukkus meile taevast sülle. Visiooni paika panemise protsess sai alguse alles siis, kui rendiõiguse võitsime, ning kõik arenes väga spontaanselt. Kuna see juhtus suvel ehk kõrghooajal, polnud meil aega maha istuda ja planeerida. Kõik kulges pigem tunde järgi ja inertist ning tugines meie varasematele ürituste korraldamise ja produtseerimise kogemustele. Esmane eesmärk oli luua sellest vangla parem versioon.

Kõige keerulisem oli alustades. Oli pandeemiaaeg, nii et meid valdasid mitmed hirmud, kuid usk ideesse ja sellesse kohta ületas kõiki takistusi. Muidugi oli väljakutse, kuidas muuta see eri sihtrühmadele atraktiivseks ja vastuvõetavaks paigaks, austades samal ajal selle ajaloolist tähtsust. Lukiškėst on seostatud pikka aega negatiivsete emotsioonide ja mälestustega, mistõttu selle ruumi avatuks, külalislahkeks ja kaasavaks muutmine nõudis rasket tööd ja palju unetuid öid. Praegune atmosfäär räägib

aga enda eest. Nüüdseks on sellest saanud kultuurne ja elav keskus, kus toimub palju üritusi ja tegevusi ning kus on tugev kogukond.

Lukiškėse vangla suleti alles 2019. aastal. Kuna seda kasutati muu hulgas nii natsi- kui ka Nõukogude režiimi ajal, on sellel kurikulus minevik. Kas saaksid natuke selle ajalugu avada?

Lukiškė avati 1904. aastal ja see oli Vene impeeriumi üks moodsaimaid vanglaid. Moodne just tehnoloogilises mõttes – seal oli küttesüsteem ja jooksev vesi – ning ka karistusele lähenemise poolest – see on ehitatud panoptikumina (panoptikumi kontseptsiooni järgi on ühel valvuril võimalik näha korraga kõiki kinnipeetavaid – kuigi füüsiliselt ei ole see võimalik, ütleb panoptikumiteooria, et teadmine sellest, et keegi võib neid igal hetkel jälgida, tõstab vangide enesedistsipliini – M.M.) ning eneseparandamine käis töö ja distsipliini kaudu. Niisiis sümboliseeris Lukiškė üleminekut kehaliselt karistusele eneseparandamisele, et inimene saaks pärast vangistust normaalse kodanikuna ühiskonda naasta.

Lukiškė on funktsioneerinud läbi ajaloo vanglana – nii Vene impeeriumi, teise Poola Vabariigi, esimese ja teise Leedu Vabariigi, esimese ja teise Nõukogude okupatsiooni ja Saksa okupatsiooni ajal. Mõlemad tota-

litaarsed režiimid kasutasid Lukiškėst eelkõige kriminaalkurjategijate, aga ka poliitvangide kinnipidamiseks. Samas ei olnud Lukiškė kunagi massimõrvade toimumispaik. Natsid panid juutide massimõrva toime linnast väljas Paneriais. Nõukogude võim tappis vabadusvõitlejaid Tuskulėnais, piinamiseks kasutasid nad tavaliselt KGB vanglat. Nii on Lukiškėst justkui Leedu lähiajaloo minikokkuvõte.

Aga olgem ausad, kuna vangla suleti 2019. aastal, on see ajaloolastele endiselt „värskel materjalil“. Lukiškėse vangla ajaloo on ilmunud vaid üks raamat ja mõned artiklid, nii et teame selle minevikust veel vähe ning ootame endiselt uusi käsitlusi ja lähenemisi.

Kas olete puutunud kokku ka avaliku protestikisaga, et kuidas vangla niimoodi kultuurikeskuseks muudetakse?

Linnarahvas, kui mitte kogu riik, reageeris erinevalt. Mõned olid kohe väga toetavad ja huvitatud võimalustest, mida see ümberkujundatud ruum pakub. Kuid mõlitas ka skeptilisi häälid. Stereotüüpide polnud lihtne maha raputada. See nõudis pidevat kommunikatsiooni ja inimeste harimist seoses sellega, kuidas kultuur ja kunst suudavad elavdada ja rikastada kohta, mis kannab rasket ajaloolist taaka. Mitmed üritused, avatud uste päevad ja kogukonna kaasamine aitasid avalikkuse suhtumist muuta. See endine vangla pole nüüd pelgalt keskus kunstile ja kultuurile, vaid ka paik, kus inimesed saavad mõtiskleda ajaloo üle ja õppida minevikust, mis on osa meie missioonist.

Endiselt on eri leere ja tugevaid arvamusi selle kohta, mida Lukiškėsega tegema peaks. See on paratamatult ja me mõistame seda. Kuid meie olime need, kes nägid selle koha potentsiaali, ja oleme püüdnud sellest keerulise ajaloo kompleksist parimat võtta.

Vanglas toimuvad tuurid, mida juhivad ka mõned endised vangid. Kuidas te veel selle koha ajalugu rõhutate?

Me usume, et Lukiškėses saab arutada Leedu ja teiste piirkondade traumeeriva ajaloo üle. Vanglas saab osaleda ajaloolisel ekskursioonil ning lisaks on siin toimunud kaks näitust Leedu naissõduritest ja kodanikest, kes aitasid teise maailmasõja ajal juute päästa. Samuti korraldame arutelusid ja loenguid vangla mineviku või režiimidega seotud teemadel. Teeme koostööd ka Leedu Genotsiidi ja Vastupanu Uurimise Keskusega. Nii et võib öelda, et saame vangla minevikust sammhaaval paremini aru.

Kompleks on üüratu. Kui seal tuuril käisin, siis ütlesid, et kujutage ette, kuidas on seda kõike talvel kütta. Kuidas te selle majandamisega toime tulete?

Kompleksi aitavad ülal hoida siin korraldatavad üritused, riik ega kolmandad pooled meid ei rahasta.

Lukiškėses filmiti „Veidrate asjad“ („Stranger Things“) neljas hooaeg ning hiljuti ka ameerika räppari ja koomiku Lil Dicky muusikavideo „HAHAHA“. Kuidas on need projektid teie tunnist kasvatanud? Kas teil on palju koostööpakumisi?

Lukiškėst on vaieldamatult väga unikaalne ja autentne hoone, mis juba iseenesest meelitab publikut. Oleme esimestest päevadest peale palju pakumisi saanud. Samal ajal tahame aga säilitada koha autentsust ja seetõttu ei võta me vastu sugugi mitte kõiki filmimisettepanekuid.

Eestis toimub praegu Lukiškėse läbituga sarnane protsess Patarei merekindluses, mis on samuti endine vangla – osa sellest muudetakse kommunismiohvre mälestusmuuseumiks, kuid sinna luakse ka ruumid kontoritele, restoranidele, butiikidele ja meelelahutusele. Maailmas on ka teisi näiteid endisest vanglastest, mis toimivad hotellide või isegi koolide ja spordisaalidena. Mida näete teie selliste arengute põhjustena?

See ei ole lihtne küsimus. Iga juhtum on erinev. Mõnikord võib tegu olla erilise hoonega. Mõnikord toimuvad üleminekud majanduslikel põhjustel. Mõnikord on eesmärk lihtsalt pakkuda meelelahutust ja tekitada elevust. Lukiškėse puhul räägime ajaloolase Timothy Snyderi sõnade järgi „Veremaast“. Meie piirkond jäi kahe halva, Hitleri ja Stalini vahele. Meil on vaja selle teemaga töötamiseks rohkemat kui ainult muuseumid või akadeemilised institutsioonid. Me vajame kohta, kus rääkida, arutada ja harida. Ja harida informatiivsel, kuid samal ajal lõbusal viisil. Lukiškė saab seda pakkuda.

Vangla töötajate endistes kabinettides ja kogukondlikes ruumides tegutsevad nüüd kunstnikud. Mis hüvesid te neile pakute ja mis tingimustel nad sinna ruumi üürida saavad?

Praeguseks on leidnud endale Lukiškėse vangla seinete vahel stuudio rohkem kui 550 loomeinimest ehk „residenti“, nagu me neid nimetame. Nende hulgas on artiste ja kunstnikke, kes on muutnud oma ruumi näiteks muusikastuudioks või ateljéeks, kuid ka ajakirjanikke, fotograafe, podcaster'eid ja tantsijaid.

Kogukond on tõenäoliselt selle hoone ümberkujundamise protsessi kõige olulisem osa, sest just need inimesed on kõigi projektide, kogu selle meeleolu ja atmosfääri taga, mille Lukiškėse vangla uue versiooniga kohtudes eest leiab. See on tõenäoliselt ainus koht Leedus, kui mitte Euroopas, kus on suudetud tuua ühte ruumi kokku nii palju erinevaid kunstnikke. See on ka nende enda jaoks väga oluline, näeme, kui palju siin sünnib uusi sõprusuhteid, mis viivad koostöö ja ilusate ühisprojektideni.

Residentidel on muidugi omad eelised. Studio hind on üsna odav, arvestades, et see asub linnasüdames. Pakume neile ka oma ühisruume ürituste korraldamiseks, näiteks albumi eelkuulamispidudeks, kontsertideks jne. Nad saavad osaleda enamikul meie üritustest täiesti tasuta.

Kui tähtis on Lukiškėse vangla 2.0 teie arvates Leedu kultuuriväljal?

Esitaks ei ole selle projekti keskmes me ise, vaid Vilniuse linn, kogukond, uus lähenemine ja paljudi veel.

Meie peamine eesmärk on tuua inimesed kokku ja tõsta kultuuriruumide taset. Meil on täiesti ainulaadne ajalooline pärandruum ja palju kirklike inimesi, kes on valmis tegutsema. Oleme senise tegutsemisaja jooksul osa oma visioonist juba avalikustanud ja andnud endisele vanglale uue, parema näo, kuid näeme, mida saame veel paremini teha ja kuidas linnale veel rohkem anda. Töötame selle nimel.

Siin põimuvad ajalugu ja tänapäeva elu, mis loob omapärase keskkonna kontsertide korraldamiseks, etendusteks, poliitilisteks aruteludeks, jalutuskäikudeks ja muudeks üritusteks. Lisaks tõstatab vanade ruumide muutmine kunsti- ja kultuuriinstitutsioonideks mitmeid olulisi küsimusi, millel on märkimisväärne mõju linnale ja selle elanikele. Üks neist puudutab ajaloolise mälu säilitamist ja rikastamist. Vanglast ei saa ainult

All paremal: Martynas Butkevičius. Fotod: Lunatikai

mineviku reliikvia, vaid ka elav muuseum, mis mälestab ning võimaldab inimestel õppida linna ajaloo ja tsaariraja ajalooliste sündmuste kohta ning mõtiskleda mineviku sotsiaalsete ja poliitiliste reaalsuste üle.

Kultuur suudab teisendada ka vangla kui ühiskondlikult olulise objekti tähendust. Kui varem oli see rep-

resseeriv ruum, siis nüüd sümboliseerib see loovust, kunsti, muusikat ja vabadust. See aitab muuta, millise- na ühiskond seda kohta näeb, annab sellele uue, positiivse tähenduse ning soodustab avatust ja dialoogi.

Lisaks kasvatame kogukonda ja pakume mitmekesisust. Siinsed üritused meelitavad eri tausta ja huvidega inimesi, mis tekitab ühtekuuluvustunnet ja avab inimestele mitmesuguseid kultuurilisi ja sotsiaalseid väljundeid. See rikastab linna kultuurielu ja edendab

resseeriv ruum, siis nüüd sümboliseerib see loovust, kunsti, muusikat ja vabadust. See aitab muuta, millise- na ühiskond seda kohta näeb, annab sellele uue, positiivse tähenduse ning soodustab avatust ja dialoogi.

Lisaks kasvatame kogukonda ja pakume mitmekesisust. Siinsed üritused meelitavad eri tausta ja huvidega inimesi, mis tekitab ühtekuuluvustunnet ja avab inimestele mitmesuguseid kultuurilisi ja sotsiaalseid väljundeid. See rikastab linna kultuurielu ja edendab

sallivust. Lisaks meelitab see ka turiste ja külastajaid, suurendab linna atraktiivsust, toetab kohalikke ettevõtteid ja aitab teenida tulu. Muu hulgas võivad kultuuriüritused ja -algatused tuua kaasa investeringuid ning luua uusi töökohti.

Kokkuvõttekult toob Lukiškėse vangla muutmine kunsti- ja kultuuriinstitutsiooniks palju kasu nii linnale kui ka selle elanikele. See ainult ei säilita ega rikasta ajalugu, vaid muudab ka sotsiaalse maamärgi tähendust, edendab kogukonna kaasatust, loob majanduslikke hüvesid ja stimuleerib loovust.

Kuna vangla suleti 2019. aastal, on see ajaloolastele endiselt „värskel materjalil“.

inimest ja on püstitatud lava. Martynas juhatab meid panoptikumi stiilis ehitatud peahoonesse, kus asuvad kinnipeetute kongid, ülekuulamistoad ja isegi ruumid, kus vangid valvurite valvsa pilgu all abielluda said. Leidub ka konge, mis on jäetud täpselt selliseks, nagu need olid viimaste vangide lahkudes – ülimalt kitsas toas (igal vangil oli umbes 1,81 kuni 2,71 ruutmeetrit isiklikku ruumi, pärast Euroopa Liiduga liitumist regulatsioonide järgi 3,6) leidub kõiksugust memorabilia't ja olmeasjakesi alates klassikalistest nappides rõivastes naisepildidest kuni märkmetega kalendri ja šampooni-pudeliteni. Üks vang seal siiski veel pesitseb – trellide

Endine vangla pole nüüd pelgalt keskus kunstile ja kultuurile, vaid ka paik, kus inimesed saavad mõtiskleda ajaloo üle ja õppida minevikust.

vahelt paistab ülikonda riietatud Vladimir Putini papist kuu, mille kohta sõnab Martynas: „See on koht, kuhu ta kuulub.“

Kui Lukiškėse kompleks avalikule enampakkumisele pandi, olite te ainsad, kes sellele pretendeerisid. Millal tärkas idee, et sellest kohast võiks saada kultuurikeskus? Mis tunded teid valdasid, kui võtmed kätte saite ja rentnikena majja astusite?

MASINA- JA ERRORIUSKU ROBERT NIKOLAJEV

„Studios“ on Mürilehe rubriik, mis vaatleb ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, pootades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei dsuks. Seekord sattusime produtseri, DJ ja promotori Robert Nikolajevi masinaparki.

Kirjutas **Sander Rajamäe**,
pildistas **Kristina Kuzemko**

Olen vist uskult kuulnud, et muusika ongi muusik ja tema igapäevane olemus see, mis väljendub esimeses – no ei mahu see hästi minu pragmaatilises aiju. Sestap võtan jalad selga, et vaadata enesest veidike kaugemale, käin põllul ära ja proovin siis seda mõtet uuesti mingis suunas nihutada.

„Põllule minek“ tähendab sedapuhku, et veedan mõned tunnid tüübiga, kel nimeks Robert Nikolajev. Vaatluspaigaks on Roberti kodustuudio, kus ta on nüüdseks toimetanud viimase aasta ja veidike peale. Viimati käisin tal külas paar aastat tagasi, kui ta tegutses veel Kopli kandis Standardi maja läheduses, kuhu plaanisin oma peas esiti ka sel korral minna. Oleks olnud kiviviske kaugusel, aga võta näpust, suund hoopis Peigu-Kesklinn-Kadriorg.

Saabudes mõtsklen, et millest me siis räägime. Kaks introverti ja lisaks eelnev mõttemäng muusikast kirjutamise teemal. Selle „vaatlemisega“ seoses valdab mind nimelt teatav ärevus ehk käisin enne kuuenda korteri kella vajutamist, et millesse ma ennast mässisin, kui artikli kirjutamise pakkumisele „jah“ ütlesin.

Võiksime Nikoga vist rääkida – tähendab, ma võiksin kuulata – tundide kaupa sãmpleritest, süntidest, efektidest ning üldse helidest ja muusikast laiemalt. Kuigi Tallinna põhibossi ning ka maailma mastaabis päris tuusa produtseri ja deejay arsenalil kuulub nii palju põnevat, ei ole tänase külastuse eesmärk rääkida ainult tehnilist juttu. Proovin skalpeerida Nikolajevit, kes on olnud kõige muu kõrval ka pro- ja klubimootor (see, kes ajab seda klubi ülalpidamise asja), igapäevasematel teemadel kui pelgalt muusika. Viimane põimub siiski siin ja seal, ikka ja jälle sisse, sest tegu on ju muusikuga.

Astun tuppa. Hubane. Taamal on küll hunnik mustvalgeid klahve, juhtmeid ja muud vilkuvat kola, aga minu pilk langeb hoopis lumivalgele kassile: „Oh, sul on kass vä?“ Selle peale kõlab teatav sorti stampkõsimus esmakohutimisel kellegi kassiga: „Ega sul kassiallergiat ei ole?“

Ei ole. Endalgi kass olnud. Mulle nad meeldivad ja teadmine ühe kõutsi kohalolust tõmbab ka ärevust alla. Selgub, et Roberti kassi nimi on **Miu**, ja kassi saamisluhu kuuldes saan ühtlasi kinnitada, et *cat distribution system* jagab endiselt valtsalt, kuid suhteliselt vaba käega.

Esialgu sätime ennast Roberti köögilaua taha. Tegelt sai isegi mikker kaasa võetud, mida nüüd järgmised tund aega Robertiga üksteisele pass'ime.

IDA Raadio on esimene asi, mis minul Robertiga seostub. Oli ju minu ülemus. Ning mõte liigubki korraaks toulle ajale, kui Telliskivi keskmes asuvas sinises konteineris õitses veel eluke. Kuniks tulid röövlid... Juttu alustan aga hoopis sellega, et Robert oli see, kes pakkus esimest korda pinda Smoke Breaki DJde pun-dile toonases Kauplus Aasias.

ÕISED SESSIOONID SIANI AUKOHAL
Päevatööd ehk *nine-to-five*-graafikut pole Robertil juba aastaid. Kuigi IDA Raadio võtab päevast priske ampsu, on tal ka kindel rutiin, mis aitab temasugust *freelancer*’it väga hästi. „Isegi kui mul ei ole projekti-põhist tööd ja salvestan näiteks enda asju, üritan ikka asuda tööle hommikul võimalikult vara. Mul on tunne, et päeva esimeses pooles on pea kõige värskem.“

Kui Robert muusikategemisega alustas, toimus see tihti pärast tööpäeva ning sealt ka teatav eeldus, et

õõsiti on rahulik ja mõnus produtseerida. Õised sessioonid on siiani aukohal, aga ajapikku on ta aru saanud, et muusika jõuab temani päeva esimeses pooles.

Peaaegu selle peale oluliseks küsida, et mis kell siis mees ärkab, ja tuleb välja, et vara. Kõige varem 7.30, aga üldjuhul jääb voodist väljarullimine kaheksa-üheksa vahele. Kuna Nikolajevi (edaspidi Niko) sõnul vabakutselisel üüratult vaba aega ei ole, tuleb võtta nädalast etteantud ratsioonist ehk 168 tunnist maksimumi. Askeldada tuleb piltlikult öeldes 24/7 ja kuna projekte on palju, siis on aeg nendega sammu pidamisel suur vaenlane. Eriti kui oled viimasel minutil tegija.

„Kui mul on projekti lõpetamiseks kaks nädalat, siis esimene nädal arvan, et aega on kõvasti. Asi lõpeb tihti sellega, et viimased kolm päeva teen kuueistunniseid tööpäevi.“

Kui uurin, mis on tema viimase aja suuremad projektid, jääb Robert kidakeelseks. Kõige paremat palka maksavad talle kui muusikule filmid ja lühifilmid, mida on selle aasta jooksul olnud kokku neli. „Neist kaks on eesti filmid ning üks on Eesti ja Skandinaavia riikide koostöös valmiv suurem film. Vist on natuke vara neid nimetada, aga sellest kõigest kuulete kindlasti järgmine aasta.“

Jääb Robert minu pärimise peale endale kindlaks. Selgub, et möödunud aasta jooksul on ta ka kolme albumi salvestanud, mis peaksid järgmise aasta esimeses pooles ilmalgust nägema.

Uurin, millega mees aega veedab, kui kodustuudio monitorid parasjagu Niko enda loodud signaale ei väljasta. „Olen üritanud aet aastal ennast rohkem lugema suruda ja tegeleda mõne teise loomingulise alaga, mis ei oleks seotud muusikaga. Olen mingis mõttes iseendaga võidelnud, sest ma ei ole suutnud leida endale viimase viieteistkümne aastaga hobi, mis huvitaks mind sama palju kui muusika. Kui *writer’s block* peale tuleb, siis tahaks ju midagi muud teha.“

KODUD MUJAL MAAILMAS

Astume natukeseks koduseinte vahelt välja. Ameti tötu tuleb ju ikka reisimist ette. Viimati käis ta näiteks Saksamaal, väidetavalt konverentsi asjus. Kuigi Nikole meeldib Eestis elada, reisib ta nii tihti kui võimalik. „Olen ka elanud välismaal ja see on ainult tuletatud meelde või tõestanud, kui mugav ja tore on Eestis. Aga

Võiksime Nikoga vist rääkida – tähendab, ma võiksin kuulata – tundide kaupa sãmpleritest, süntidest, efektidest ning üldse helidest ja muusikast laiemalt.

selleks et siin hulluks ei läheks, peab vist võimalikult palju ära käima. Noh... võimaluse korral muidugi.“

Mind paelub alati, kui keegi räägib teistest paikadest ja kogemustest. Kuulan kerge kadedusega, et Tõkyõ ja Kyõto pidavat olema ägedad ning Jaapan üldse rets. Ma tean, et Robert on seal käinud, sest tema *press kit*’is on üks Jaapani tänaval üles võetud foto, ning oma küsimusega tegelikult sinnapoole globuust sihingi. Sensoorne üleküllus ja seda kogu aeg, mis diagnoosimata ATHkale tegelikult sobib, muljetab Robert.

„Kõik mitte Euroopas asuvad linnad on jätanud tugevama või mingi müstilise jälje. Kui saan lennata kuhugi üle kaheksa-üheksa tunni, tekib mul nagu mingi *cabin fever*. Üks paik, kuhu tagasi tahaksin, on Toronto. See ei ole küll otseselt mingi meka nagu New York või muusika mõttes Berliin või London – *no diss to my Toronto fam* –, aga inimesed, kellega ma seal tutvusin, ja sealne kultuur – see kõik on kuidagi ko-

teha. Seda võis mõjutada ka mu kodustuudio paigutus, tõstsin selle alles paari nädala eest täielikult ringi.

Seda selleks, et masinad oleksid rohkem käeulatuses ja tekiks mingi teistsugune *workflow*. See on aidanud, aga sundima peab ikka täiega.“

„Vanemad masinad meeldivad mulle üldse seetõttu, et neil on justkui mingi piirang. Proovin need endale selgeks teha ja olla leidlik nendes piirides, mille konkreetne masin mulle seab. Mul on küll arvuti ja Ableton, aga võimaluste lõputus ajab mul vahepeal juhtme kokku. Näiteks olukord, kus teed midagi valmis ja siis hakkad peas kerima, et äkki siin võiks olla mingi parem kick või äkki paneks siia mingi teise süntesaatori.“

„Kui kasutan vana trummimasinat või sünti, tean täpselt, mida sellega teha saab. Teisalt huvitavakui mind *basic* helid ja *preset*’id, mida töötlein mitmesuguste efektidega, et teha toorest sündisaundist midagi uut. Ma ei ole teab mis helisünteesi inimene ja näiteks modulaarsüntesaatorid on üks asi, millest olen eemale hoidnud.“

Kokkuvõttes meeldib Robertile muusikale naiivselt läheneda, proovida teha vigu, mis näiteks just masinate või efektide „valekasutuse“ puhul eriti hästi esile tulevad.

Olen *extra* ja käisin Robertilt, et mille ta palmisaarele lisaks elutähtsaks kaasa võtaks, kui ta peaks terve ülejäänud elu seal kuidagi ära sisustama. „Mis ei oleks arvuti, jah... Aga mikri

annad kaasa? Sel juhul võtaks MPC. Mitte et see mulle masinana meeldiks, aga kui on üks asi, millega ma peaks olema surmani, siis selleks võiks olla mingi sãmpler. Ma läheks hulluks, kui mängiksin ühte sünti.

„Olen ka elanud välismaal ja see on ainult tuletanud meelde või tõestanud, kui mugav ja tore on Eestis.“

Foto: enoklogi

Sander Rajamäe on hobi-kirjutaja.

Foto: enoklogi

Kristina Kuzemko on fotograaf / eksperimentaalsete lugude visualiseerija.

Ehk siis pigem kõige suurema ampluaaga masin, millega neid kukkuvaid kookospähkleid sãmpeldada.“

Uurin veel möödaminnes, mis suhe on Nikol plaadi-arvustustega. Et ka loeb. Vahel ikka loeb, aga pigem nende plaadite kohta, millest ta ise lugu peab või millest on ise osa saanud. Loogish!

„Näiteks **Valner Valme** on üks inimene, kelle puhul tundub, et see tüüp *lives and breathes music*. Tema arvamus läheb korda ja neid arvustusi loen alati huviga. Ta leiab häid nurki ja oskab formuleerida enda sõnadest mingi vastukaja muusikale. Muidugi levib ka väga *basic* arvustusi, mis on lihtsalt pastakast välja imetud näoga. Seega, jah, kui keegi viitsib veel neid hästi kirjutada, siis ma hea meelega loen.“

Aga muusika produtseerimise ja sellest kirjutamise vahele jääb selle kuulamine. Kas siis mõtestatult või igapäevatoimingute taustaks. Kogu aja, mil olen Robertil külas olnud, on mänginud mõnus *dub* ja *reggae*, mis on ühtlasi Niko meelismuusika. Lõdvestav ja positiivne. „Minu jaoks on ajatu muusika melanhooline ehk vastukaaloks sellele, et teen ise sellist naiivset, kohati kurvameelsemat muusikat, meeldib mulle just mainitud stiile kuulata. Viimase aja muusikaotsingud on aga jäänud klubimuusika piiridesse ehk kursis hoian ennast rohkem seal maailmas toimuvaga. Samas pean tõdema, et viimastest 20-30 plaadist on võib-olla üks-kaks sellist, mida mängiks klubis. Pigem langevad ootused plaadid kuulamismuusika kategooriasse.“

Aeg lendab niivõrd ruttu ja Roberti kodustuudios veedetud õhtupoolik hakkab lõppema. Robert seletab

MESOPOTAAMIA JA SURNUD INTERNET

Ehkki nähtavasti võivad tehisintellektist vestluskaaslased (ehk nn surnud interneti asukad) juba praegugi inimeste üksildustunnet tuntavalt vähendada, ei tohiks jätta tähelepanuta sedagi, mis juturobotit tegelikult motiveerib ja mida see inimkasutaja jaoks muudab. Kuidas aga seostuvad kõnealused vestlused robotiga ca 3000 aasta vanuse akadeemilise tekstiga?

Kirjutas **Mihhail Brodski**, illustreeris **Agve Urm**

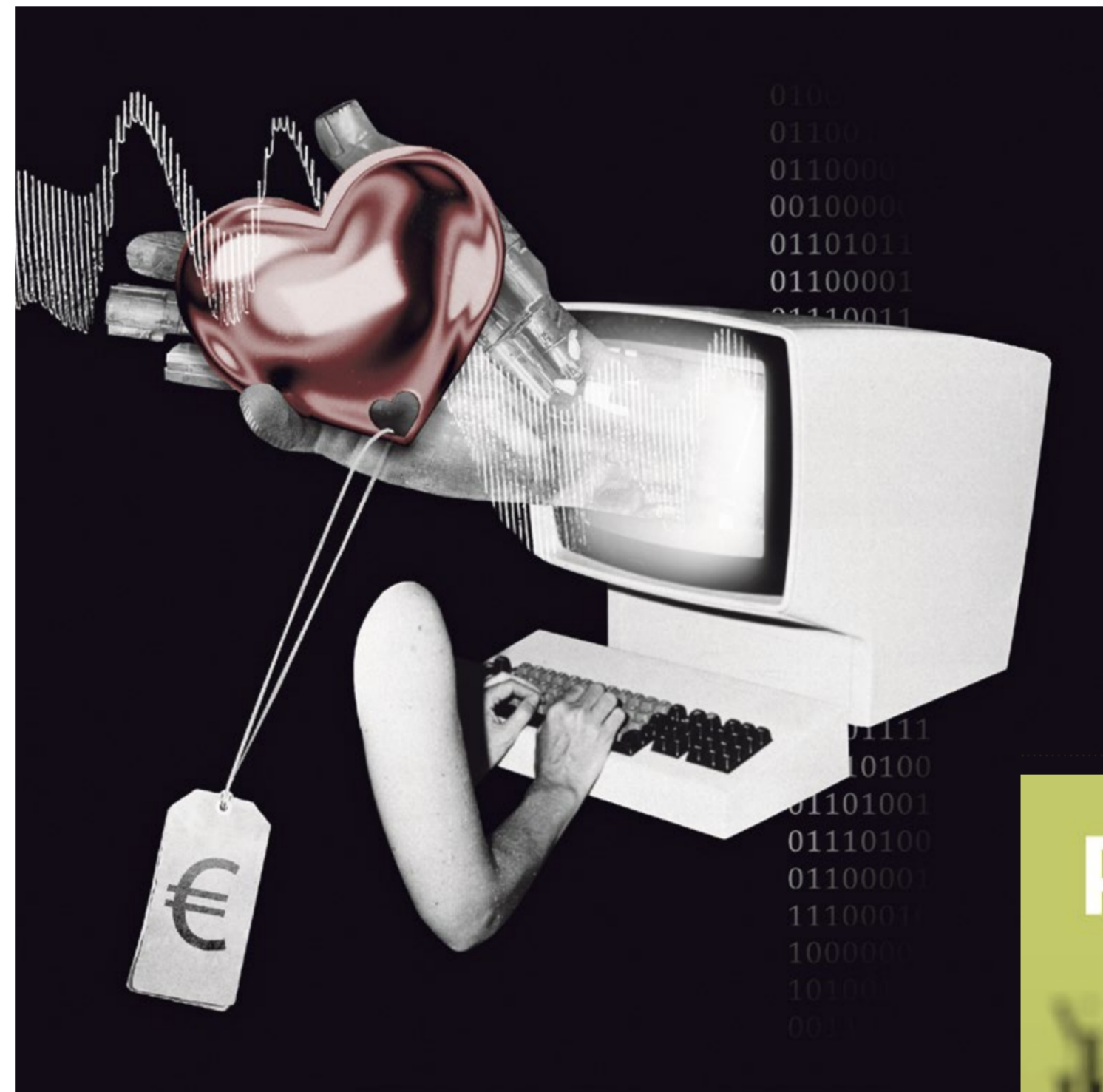
Rahvusringhäälingu teadusuudiste tehnikakommentaari sektsioonis avaldati septembris artikkel sellest, kuidas tekstirobotid võivad pakkuda leevendust inimeste üksildustundele.¹ Seal on viidatud vastava sisuga pikemale teadusuuringule², mis sai tehtud Harvard Business Schoolis ja millest on praegu saadaval teadusajakirjas retsenseerimisele eelnev versioon. Uurijad suhtuvad TI- ehk tehisintellektist vestluskaaslastesse üsna positiivselt ja arvavad oma töö tulemuste põhjal, et need võivad saada tähtsaks abivahendiks tänapäeval inimeste seas üha laiemalt leviva ja süveneva üksildustunde leevendamisel.

Uuringust võib lugeda, et Jaapanis, Suurbritannias ja USA-s on inimeste üksildus tunnustatud tõsiseks ühiskondlikuks ja terviseprobleemiks, mille lahendamiseks on riiklikul tasandil meetmeid võetud. Eestis koonduvad üksildusega seotud teave ja võimalikud lahendusmeetmed sellistele lehtedele nagu peasi.ee, terviseinfo.ee jt, kuid tõenäoliselt ei ole kaugel seegi aeg, kui üksildusest hakatakse rääkima ka riigikogu ja valitsuse tasandil. Eriti tõsine on mure nähtavasti vanemaaliste inimeste seas.

Teadusartikli sissejuhatusest loeme, et uuritavad TI-kaaslased on arendatud spetsiaalselt sõbraks või romantiliseks paariliseks olemise otstarbel ning on võimalised pakkuma inimesest kasutajale näiteks emotsionaalset tuge ja sügavalt isiklikku suhtlust. See eristab neid üldotstarbekes loodud tekstirobotitest, mis on mõeldud pigem tööriistadeks teabe hankimisel või töötlemlisel. Väidetavalt on Replika juturoboti 2,5 miljonist aktiivsest kasutajast pooled temaga romantilises suhtes. Uuringu ühe tulemusena toovad autorid välja asjaolu, et pärast 15-minutist suhtlust end inimesena esilevata tekstirobotiga väheneb kasutajate üksildustunne umbes sama palju kui pärast päris inimesega (ekraani vahendusel) suhtlemist – statistiliselt oluline erinevus puudus. Kokku tegid teadlased kuus katset, millest kõigi puhul leiti empiirilisi tõendeid, et juturobotid võivad üksildustunnet ühel või teisel viisil vähendada. Kõik paistab vastavat kehtivate teadusuuringute standarditele.

PESSIMISMI KAHEKÖNE

Novaatorist seda uudist lugedes meenus mulle umbes 3000 aastat tagasi savitahvlitele kirjutatud akadeemiline tekst, mis koosneb Assurist, Niinevest ja Babülonist leitud fragmentidest ning on tänu selle lühidusele võrdlemisi hästi säilinud ja taastatud. Eesti keelde ei ole seda minu teada tõlgitud, paljudesse teistesse küll. Euroopas avaldati see esimest korda 19. sajandi lõpus. Inglise keeles³ ja paljudes teistes Lääne-Euroopa keeltes nimetatakse seda pessimismi kahekõnaks (*dialogue of pessimism*), vene keeles⁴ isanda ja sulase kahekõnaks (*беседа господина и раба*). Teksti algse tähenduse üle on omajagu vaieldud ja pole põhjust arvata, et need vaidlused lähiajal hääbuksid. Osa uurijaid peab seda satiiriks, teised tõsiselt filosoofiliseks mõtiskluseks elu mõtetuse või lootusetuse üle sarnaselt Vana Testamendi Koguja

raamatuga. Selles teoses on ilmselt mõlemat, mina pakun seda praegu tõsiselt võtta. Muu hulgas paistab see mulle TI-tekstirobotite kontekstis üsna huvitava kirjutisena.

Kahekõne on jaotatud kümnesse stroofi, millest esimeses üheksas nõuab isand oma sulasest õiguspäraseid teeneid (nt esimeses stroofis nõuab ta hobukääriku valmis panekut, et sõita kuninga juurde). Sulane on, nagu kord ja kohus, kõigega päri, entusiastlikult valmis tegutsema ja annab isandale isegi seletusi, miks tema otsus midagi teha on õige ja kasulik. Siis mõtleb isand ümber ja keeldub kavatsed tegevusest, kusjuures keeldumist toetab sulane sama agaralt. Teises

stroofis, kui isand nõuab vett, et käsi pesta, ja siis einet, ütleb sulane, et hea eine (venekeelses versioonis pidusööming) rõõmustab meelt ja hinge ning hästi söönud inimesega käib koos Šamaš, Babüloonia päikesejumal. Kui isand söömingust keeldub, teatab sulane, et ega sel einel ei olekski erilist mõtet, sest nälg ja janu tuleksid mõne aja pärast niikuinii tagasi ja kimbutaksid teda taas. Sulane, toetades oma isandat, kui too oma kavatsed tegevusest keeldub, annab iga kord mõjuvaid põhjusi, miks ükski ettevõtmine ei too temale vähimatki rahuldust. Võiks öelda, et mesopotaamlased jõudsid siin sama ideeni nagu hiljem **Arthur Schopenhauer**, kes väitis, et inimese elu-

tahe ei leia kunagi kestva rahuldust, vaid tekitab aina uusi püüdlusi ja tahtmisi.

Kui eelkirjeldata kontekstis saaksime ilmselt kerge vaevaga võrrelda sulase ja tekstiroboti käitumist, siis kahekõne viiendas stroofis kavatseb isand kuninga vastu üles tõusta. Ma ei usu, et ükski juturobot sulase kombel seda mõtet toetaks – järgnevat mässust keeldumist küll. Aga asi ei ole ülestõusmises eneses. Kahekõnest on väljaloetav isanda rahulolematuse valitseva ühiskondliku korraga. Mitte ainult kuninga, vaid ka lähemate inimestega ja iseenda igavusest küllastunud jõudeeluga. Üsna kindlasti on paljud juturoboteid üksilduse leevendamiseks kasutavad inimesed ühiskonnaga rahulolematud, kas võimetusest või tahtmatusest sellega kohaneada või mingil muul põhjusel. Ja nende inimeste üksildusele, oma olemuselt sotsiaalsele probleemile, pakutakse juturoboti kujul rendiraha eest majanduslikku, kaubanduslikku lahendust. Aga see lahendus on suurelt jaolt enesepeetus.

ROBOTKAASLASE ELEKTROONILINE EMBUS

Tektiiv suhe juturoboti ja inimesest kasutaja vahel on oma olemuselt niisil tegelekult puhtalt majanduslik – sarnaselt mütolooilise isanda ja sulase vahelise suhtega. Viimases on veel mingisugune inimlik ja sotsiaalne aspekt, isand ei ole seal täiesti üksildane. Temal on võimalik minna kuninga juurde, samuti tekib tal ühes stroofis mõte armuda ja abielluda, ning lõpuks on dialoogipartnerist sulane ju ka inimene. Sulane toetab teda kõiges; tekstist võib aga jääda mulje, ilmselt üsna tõelähedane, et ta ei hooli isanda käekäigust vähimatki. Tekstirobot, erinevalt sulasest, ei olegi võimeline inimesest hoolima (viidatud uuringu sissejuhatuses on seda ka mainitud), ta suudab vaid luua inimeses illusiooni, et temast hoolitakse. Ja illusioonid võivad varem või hiljem puruneda. Sel juhul aga ei puruneks kujutelm inimlikust suhtest ootamatult ja kiirina, sest TI-kaaslane ei teeks katastroofiliste tagajärgedega tegu ootamatult – jällegi, ta ei ole selleks arvatavasti võimeline (kui oleks, oleks see lihtsalt halb ärimudel), ta kordab

vaid sulase kombel: „Yes, master, yes!“ Kujutelm suhtest hääbub siis, kui kasutaja, kes ilmselt taipab, milline on tema ja juturoboti vahelise suhte tõeline olemus, ei jaks end enam ise petta, arvates, et temast hoolitakse. Järgnevad negatiivsed emotsioonid – näiteks tunne, et kaubastatud suhtlusmasinat kasutades ollakse ise muutunud tühiuks kaubaks, kelle kadumise ainus tagajärg oleks käibenumbrite pisike vähenemine, mis oleks üldiste majanduslike näitajate kasvamise tagant hoopiski tajumatu – võivad olla veel rängemad kui need, mida inimlik üksildus võiks iseenesest kunagi tekitada. Seejuures ettevõtte jaoks tõeliselt väärtuslik materjal – kliendi tekitatud andmekuhi – jääb neile alles, sest ka tekstiroboti kasutamise lõpetamine on tekkivate andmete tõttu väärtuslik, luues uusi andmeid seoses lahkumispõhjustega. Teine võimalus on muidugi see, et tarbija sukeldub ainult sügavamale robotkaaslane elektroonilisse embusesse, püüdes unustada oma probleemide tõelist põhjust.

Uuringu kokkuvõttes väidavad autorid, et selgitavad, missugused juturobotite olemused aitavad kõige efektiivsemalt üksildustunnet leevendada, imiteerides inimestevahelist suhtlust. Kuid sellest suhtlusest on kadunud tähtsaim – teine inimene. Ta on asendatud tarbimiseks pakutava kaubaga. Võiks öelda, et nii hakati tegema veel enne juturobotite laialdast levikut, juba telesaadete ajastul (sellest on kirjutatud näiteks **Ray Bradbury**). Tõesti, TI-kaaslaste levik paistab olevat vaid süveneva üksildustunde käes vaevleva ühiskonna üks sümptom. Üks paljustest. Ja inimesele pakutav kaup on osaliselt muutunud meeli nüristavaks vaevaks, mis võtab selle vähese, mis tema hingerahust ja heaolust veel alles on jäänud, teenides aga väga efektiivselt hoopis teenusepakkuja ärilisi eesmärke. Tehisintellekt õpib pidevalt kasutaja sisendist ja tagasisidest, mis lubab tema algoritme täiendada ja parandada. Inimese häda – üksildustunne – on muudetud seeläbi majanduslikult tootvaks jõuks.

Kahekõne viimases stroofis küsib isand, nähtavasti lõplikult kõigest tüdinud, et mis on ikkagi õige (arva-

tavasti *summum bonum*'i tähenduses). Sulane vastab äkitsi, et õige oleks nende mõlema kaelad murda ja laibad jökke visata. Tema väitel ei ole keegi nii pikk, et jõuda taevasse, ega nii suur, et täita allim, s.t nende elud ja ettevõtmised on globaalses mastaabis tähtsuse-

Väidetavalt on Replika juturoboti 2,5 miljonist aktiivsest kasutajast pooled temaga romantilises suhtes.

tud ja seega ei tasu neist kinni hoida. Sulane, kurivaim, on lõpuks ikkagi võimeline aus olema. Ta ei hooli oma isandast ega taha seda enam varjata. Tekib konflikt, nii inimlik, nii loomulik. Kas tekstirobot ütleks nii, võiksime küsida. Ilmselt ikkagi mitte, see ei oleks majanduslikult otstarbekas. Parem on näidata, et kõik on ikkagi hästi, või kui mitte hästi, siis vähemalt nii, nagu olema peab – nagu inimene tahakski tegelikult suhelda masina, mitte teiste inimestega. Siis edeneb äri.

Tekstirobot ei ole võimeline inimesest hoolima, ta suudab vaid luua inimeses illusiooni, et temast hoolitakse. Ja illusioonid võivad varem või hiljem puruneda.

Mesopotaamia kahekõne lõpus avaldab isand kavatsuse sulane esimesena tappa ja ise edasi elada. Pärast seda ei püüaks ta aga kolme päevagi elus, väidab sulane. Isand on sattunud sulasest täielikku sõltuvusse ja kaotanud iseseisvuse.

¹ Port, K. 2024. Surnud internet pakub üksildusele tühast leevendust. – novaator.err.ee, 24.09.

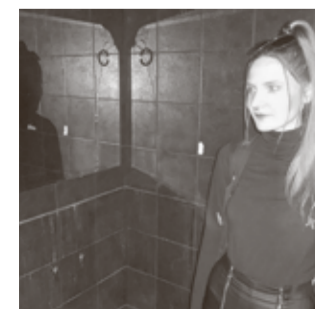
² De Freitas, J.; Uguralp, K. A.; Uguralp, Z. O.; Puntoni, S. 2024. *AI Companions Reduce Loneliness*.

³ Fadhlil, A. A. 2022. *Dialogue of Pessimism* (tõlk. Foster, B. R.). – Electronic Babylonian Library.

⁴ Струве, В. В. wvz. *Диалог господина и раба о смысле жизни по новому вавилонскому памятнику*.

– *Религия и общество: сборник статей по изучению социальных основ религиозных явлений древнего мира*, lk 41–60.

Mihhail Brodski uurib Tartu Ülikoolis seenekooslusi, muidu elus ka inimkooslusi, ning püüab leida midagi uut päikesest alt.

Agve Urm on kollaažikunstnik ja kunstiajakirja *Semioo* luse kuraator.

POEESIAPÄEVAD

ДНИ ПОЭЗИИ

VABA LAVA NARVA
13.-15. DETSEMBER

LUBA LUULEL HINGE SOOJENDADA!

KURAA TOR ÜLLAR SAAREMÄE

SÜNDMUS ON TASUTA

UUS AASTA, SAMA SEGADUS?

Telli Mürileht tellimine.ee

Detsembrikuus rahvusraamatukogus

L 07.12 ☉ 13–18
LAUAMÄNGUPÄEV
Brain Gamesi juhendajatega
RaRa väike maja

LVLup! MUUSEUM
Interaktiivne videomängude näitus
RaRa väike maja, 0–korrus
E–L 14–19

N 12.12 ☉ 17.00–18.30
RARA RAAMATUSADU
Hoiuraamatukogu
raamatute jagamine
RaRa väike maja

RaRa väike maja: E–R kell 10–20, L 12–19, P suletud
Solarise saatkond: E–P kell 10–19

L 14.12 ☉ 12.00–14.30
PEREHOMMIK
Jõuluime
Salmikongursi autasustamine
RaRa Solarise saatkond

Raamatukogu on suletud:
24.–26.12

Raamatukogu on avatud:
20.12 kell 10–14
23.12 ja 31.12 kell 10–17

RaRa ESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

Väike maja
Priipäese! Narva mnt 11

Solarise saatkond
Estonia pst 9

Vaata lähemalt:
rara.ee/sundmused

9. Tallinna rakenduskunsti triennaal

5.10.2024–16.02.2025

Konstruktivsuse õrnsad jooned

Kai keskus

www.trtr.ee

DELFI MEEDIA ESITLEB: NEOLIBERALISMI MATUSED

Vaatas **Joosep Norma** ■ See oli läinud aastaja kolmanda veerandi lõpul. Neoliberalism läheneb silmapiirile, seistes vankumatult oma usus vabaturgu, konkurentsi ülimesse koostöö ees, majandusvabaduse piirangute kaotamise, kasu-ahnuse inimlikku olemusse ning heaoluriigi ja sotsiaal-majandusliku turvavõrgu kaotamise.

Kus olid sina, kui neoliberalism suri? Mina olin 2024. aasta 6. novembri hommikul kodus ja lugesin Ameerika Ühendriikide presidendivalimiste esimest järelokaja. Lugesin, kuidas neoliberalne ideoloogia ei suuda valimistulemuste põhjuseid selgitada, tõlgendada ega ka konstruktiivset tulevikutsenaariumit sõnastada. Kas 50% USA valijatest on tõesti lihtsalt rassistid ja šovinistid, kes ei hooli vähemuste õigustest ja demokraatiast? Ja kui nad on lugemisuskuse ja kriitilise mõtlemisvõimet (kasulikul) idioodid, kes ei saanud aru, et nad oleksid pidanud hääletama neoliberalse *status quo* poolt, siis äkki nad väärivadki seda, et saavad nüüd omal nahal tunda Oranži Mehe poliitika mõju? Ja kui kõik **Trumpi** valijad on tõepoolest oma olemuselt halvad inimesed, kes ei saa aru sellest, kui hästi on SKP kasvanud, ega sellest, et *trickle-down*-majandusmudel niriseb neile iga hetk sooja joana kaela (vt ka 15 aastaga viie rikkaima Balti riigi hulka), siis kas polegi midagi teha, tõstame käed üles ja tunnistame parempopulismi võitu? Kui see ei ole neoliberalismi surm, siis mis üldse on surm?

Või ehk on asi selles, et 74% jõukusest kuulub rikkaimale 10% ameeriklastest, samal ajal kui vaesim 50% omab vaid 2% varadest.¹ Küllap on oma roll ka sellel, et USAs on sissetulekute ebavõrdsus kasvanud järjepidevalt alates **Reagani** 1981. aasta valitsemisajast, seda nii vabariiklaste kui ka demokraatide (**Clinton**, **Obama**) juhtimisel, ja see on jõudmas vaikselt järele maailmasõdadele eelnenud ebavõrdsustasemele.² Ehk valijad ei olegi nii lollid, kui nad ei tule valimiskastide juurde, et kaitsa iga hinna eest ja peenhäälestada majanduslikku ebavõrdsust süvendavat süsteemi?

PAREMPOPULISM VÕI HEAOLURIIK?

Eestis korraldati neoliberalismi matused 20. novembril Noblessneri valukoja Nobeli saalis, mis sobib ideaalselt era-, korporatiiv- ja kultuuriürituste korraldamiseks ning Reformierakonna 30. sünnipäeva tähistamiseks. Von Krahlhi Teatri ja Delfi Meedia koostöölavastus „Kindlates kätes. Missa Reformierakonnast“ oli ilus punkt ühe ideoloogia ajajärgule. Siit saab Reformierakond nüüd edasi minna kolmes suunas:

1) kas punnitada Ameerika demokraatide stiilis veel üks valimistükk deiviisiga „vali meid, sest teised on veelgi sitemad“ (vt ka Savisaare ja EKREga hirmutamine);

2) muutuda ise *light*-versiooniks EKRE stiilis parempopulistidest, kes otsivad sitesvaenlasi (loe: eestivenelasi), kelle vastu valijaid üles utsitada (vt ka KOV valimisõiguse trall, mille mõistlikkuse on kahtluse alla seadnud nii president, õiguskantsler kui ka eelmise kaitsepolitsei juht);

3) või valida suunaks Põhjamaade heaoludel, mille turumajandus on ühendatud sotsiaalse õiglusega. Nagu teadis *New Deal*’i jõustanud **Roosevelt**,³ on just sotsiaal-majanduslik turvavõrk (mitte piiranguteta majandusvabadus) see, mis loob eeldused tõeliselt demokraatlikuks ühiskonnakorralduseks, mistõttu vastus võiks demokraatiast hoolivale poliitikule ilme olla. Aga selle valiku tegemiseks tuleks mätta koos neoliberalismiga maha ka **Siiim Kallase** kodanike riigi manifest koos sealsete mõtetega tasulisest tervishoiust ja eraharidusest. Et me kõik saaksime oma lapsed heasse kooli saata.

„KINDLATES KÄTES. MISSA REFORMIERAKONNAST“, VON KRAHLHI TEATER. LAVASTAJA JAAK PRINTS, TEKSTI AUTORID EERO EPNER JA AARE PILV, KUNSTNIK KRISTEL ZIMMER, HELILOOJA HENDRIK KALJUJÄRV, OSADES SERGO VARES, JUHAN ULFSAK, LIISA SAAREMÄEL, GERT RAUDSEP, KARL BIRNBAUM, EDGAR VUNŠ, KRISTINA PREIMANN, HERMAN PIHLAK, MARKUS ANDREAS AULING. KAASA TEEVAD RAHVUSOPER ESTONIA POISTEKOOR JA DIRIGENT HIRVO SURVA. LAVASTUS VALMIS KOOSTÖÖS DELFI MEEDIAGA. ESITENDUS 20. NOVEMBRIL 2024 NOBLESSNERI NOBELI SAALIS.

EBAVÕRDSUS ON POLIITILINE VALIK

„Missa Reformierakonnast“ algab ühe luuletaja sõnadega, kes leiab, et üle kõige on maailmal vaja üht vaba last. See annab meile võtme, mis aitab lavastust mõista ja tulevikku vaadates lootuskiirt näha. Kui missale minnes oli mul kuklas mõte, et neoliberalism sööb oma lapsi, siis etenduse lõpus jäid mind kummitama Rahvusoper Estonia poistekoori poisid, kes laulsid, et nad on **ansipi** lapsed. See, et poisid olid poliitilise teatri laval, oli tugev kujund – noored mõjuvad sellises kontekstis haprana ja seda valusam oli mõelda, et Reformierakonna juhitud valitsus otsustas septembris kärpida laste huvihariduse rahastust. Söögi teemal jätkates on valus ka see, et alates järgmisest aastast on Eestis toiduainete käibemaksumäär Euroopa kõrgeimate hulgas.

Von Krahlhi Teatri trupp teab, et kultuur asub poliitika ülesvoolu. Seda teab ka **Martin Helme**.⁴ Kas seda teavad **Kristen Michal** ja **Kristina Kallas**? Aga **Hanah Lahe**, **Kristo Enn Vaga**, **Aleksei Jasin** ja **Daniel Kõiv**? Üks sõnum, millele „Kindlates kätes“ poliitika kõõlipoole kontekstis osutas, on see, et pragmaatilised ja professionaalsed erakonnad ei pea iga hinna eest varasemasse ideoloogiasse kinni jääma, alati on võimalik suunda korrigeerida. Aga kas ideoloogia muutub erakonna juhtliikmete sees või eeldab ideoloogia vahetumise uusi juhte? Kuigi lavastus keskendus esmapilgul just konkreetsetele poliitikutele, nende motiividele, võimuvõitlusele ja sellele, mida tähendab poliitikute jaoks see, et meid või meie usutakse, tekkis etenduse lõpuks sügav veendumus, et tegelikult pole suurt vahet, kes mingil ajahetkel poliitiku rolli kehastab. Juhtigu erakonda kaks Kallast, **Ansipi**, **Rõivas**, **HP** või **Michal**, lõppedes lõpuks sööb ideoloogia poliitikuid hommikusöögi ja taasiseseisvunud Eesti arengulugu on liikunud samas taktis ülejäänud lääneriikidega. See riikideüleline ideoloogia on olnud nii tugev, et „ma ei vali neid, aga nad on ikka minu ajus“. Nad on meie kõigi ajus ja ühiskonnakorralduses. Nii võib neoliberalismi surm Ameerikas ning Tallinnas peetud matusepidustus anda väikesel viisil põhjust optimismiks. Prantsuse majandusteadlane **Thomas Piketty**, kes on uurinud koos kolleegidega rahvusvahelist ja ajaloolist sissetulekute ja varade jaotust, rõhutab, et ebavõrdsus ulatus on olemuslikult poliitiline valik,⁵ mis võib muutuda kiiremini, kui vaatlejad arvavad.⁶

Üks tont käib ringi mööda Eestit, privileegipimeduses – see tont väidab, et Eesti on vasakule viltu. Ta vaatab Eestit kusagilt kaugel selja tagant, nii umbes läinud aastaja kolmanda veerandi lõpust. Kuidas oleks, kui laseksime sellel neoliberalismi tondil nüüd taevasse ära minna. Mingi Jumala rahu.

¹ Piketty, T. 2022. *On the Persistence of Hyper-Concentrated Wealth*.

Eestis kuulub rikkaimale 10% tervelt 59% varadest, samal ajal kui vaesim 50% peab ära jagama 7% jõukusest. Rõim, T. 2023. *Mis selgitab varalist ebavõrdsust Eestis? Rahatarkuse seminar õpetajatele*.

² Piketty, T. 2022. *Income Inequality: Europe and the United States, 1900–2020*.

³ Franklin D. Roosevelti kõne „On the Recession“, 14.04.1938.

⁴ „Kultuur asub majandusest ja poliitikast ülesvoolu ning kui see mürgitatakse, siis joob ka majandus ja poliitika allpool mürgi.“ Helme, M. 2018. „Räägime asjast“ juubelsaade: Eesti hirm ja kultuur asuvad poliitikast ülesvoolu. – *Uued Uudised*, 18.03.

⁵ Piketty, T. 2022. *A Brief History of Equality*. Harvard University Press.

⁶ Piketty, T. 2024. *Nature, Culture, and Inequality: A Comparative and Historical Perspective*. Other Press.

⁷ France, G. 2023. *Limits on political donations: global practices and its effectiveness on political integrity and equality*. – *Transparency International*, 21.11.

⁸ Hõbemägi, P. 2024. Riiklik kultuuriajakirjandus pole mingi põha lehm. – *Postimees*, 10.10.

LÕPLIK INIMENE LÕPMATUTE ANDMETE IKKES

Külastas **Aurora Ruus** Ryoyi Ikeda isikunäitus Eesti Rahva Muuseumis algab mitmekanalilise heliinstallatsiooniga „vox aeterna”. Selles teoses on Ikeda manipuleerinud Eesti Filharmoonia Kammerkoori esitatud vokaalpartii mitmekihiliseks kompositsiooniks, mis püüdleb inimese arhailisemate ja transsendentsemate läte läbikompimise poole. Kompositsiooni pealkiri tähendab igavest või ajatut häält ning sümboliseerib inimese hääle kui ürgse eneseväljendusvahendi kõikehõlmavat, ent samas ka hoomamatut väge. Näitust alustav teos peaks niisii häälestama kuulaja, õigemini kogeja paslikule sisekaemuslikule lainele, kust sukelduda edasi hoomamatusesse andmevoogudesse. Seal mõtestavad inimese eksistentsi, selle ajalist ja ruumilist sügavust lahti juba hoopiski genoomiandmed, mis on saadud Tartu Ülikooli genoomika instituudist.

ANDMETE AMMENDAMATUS

Näituse helistiku vaat et märkamatu paika pannud *black box*'ist järgmine on pikk galeriiruumina funktsioneeriv koridor, kus rullub lahti audiovisuaalne teos „the critical paths”. Koridori laes olevatel ekraanidel jooksevad genoomiandmed ning seinteks olevad peeglid muudavad selle lõpmatuna näivaks mitmemõõtmeliseks kogemuseks. Siin tuleb iseäranis teravalt ilmsiks inimese surelikkus ja elu üürrike kestus, mis tühise ja kaduvväikese tilgakesena upub aja lõpmatusse voogu.

Lõpmatustaju ja aja hoomamatust tematiseerib määratu andmemassiiv, mis koridori laes justkui lainetena liikudes illustreerib nii inimelu kui ka inimkonna arengu kulgu.

Teose saatetekst utsitab muu hulgas mõtlema tähenduse ja eesmärgi otsimise üle: „Installatsiooni läbides peavad (sic!) külalastajad mõtlema sellele, kuidas nende endi kriitilised teed on mõjutanud nende võimet elu keerdkäikudega kohaneda, vastu pidada ja raskustest pääsemiseks teed leida.” Siiski jääb seal enim kummitama küsimus, kuidas elada lõplikuna lõpmatus maailmas. Veel enam, kuidas elada lõpliku surelikuna lõpmatuna näiva maailma lõpmatute andmete küttes. Võib-olla isegi nende ikkes, sest tohutud andmemassiivid tekitasid lausa teatavat õõva ning suunasid uitud pimedade progressikultuse ning igasuguse digisõltuvuse pärusmaile.

Teose saatetekst utsitab muu hulgas mõtlema tähenduse ja eesmärgi otsimise üle: „Installatsiooni läbides peavad (sic!) külalastajad mõtlema sellele, kuidas nende endi kriitilised teed on mõjutanud nende võimet elu keerdkäikudega kohaneda, vastu pidada ja raskustest pääsemiseks teed leida.” Siiski jääb seal enim kummitama küsimus, kuidas elada lõplikuna lõpmatus maailmas. Veel enam, kuidas elada lõpliku surelikuna lõpmatuna näiva maailma lõpmatute andmete küttes. Võib-olla isegi nende ikkes, sest tohutud andmemassiivid tekitasid lausa teatavat õõva ning suunasid uitud pimedade progressikultuse, tehnoloogia domineerimise ning üldse igasuguse digisõltuvuse pärusmaile. Installatsiooni vool ei kiskunud seega mitte niivõrd kaasa, vaid pani pigem peatuma ja järele mõtlema. Samas, paljud seal samal ajal viibinud inimesed vaid jooksid koridori läbi, tegid paar pilti, reel'i ja tiktokki, sest töesti, ka puhtalt visuaalselt, ilma ülepaisutatult keeruka filosoofilise taustüsteemita on tegu ereda esteetilise elamusega.

Näituse kolmas ja viimane osa, erinevalt teistest, mis on loodud Euroopa kultuuripealinna Tartu 2024 tellimisel, on tehtud juba varem (2019–2020). See audiovisuaalne kompositsioon „data-verse” koosneb kolmest osast ehk ekraanist, millest esimesel kuvatakse baseerub samuti suurteil andmemahtudel, mis on sedapuhku pärit sellistest institutsioonidest nagu CERN (Euroopa Tuumauuringute Organisatsioon), NASA ja inimese genoomi projekt. Ikeda on matemaatilise kompositsiooniga toorandmeid töödeldes loonud mustreid ning vorminud neist tervikliku imposantse

KUJUTLUSVÕIME VABAST LENNUST

Ehkki ennist juba riivamis mainitud, kuulub kõnealune näitus Tartu 2024 põhiprogrammi (täpsemini ala-programmi „Teadus ja tehnoloogia”). Koostöös Eesti Filharmoonia Kammerkoori ja Tartu Ülikooli genoomika instituudiga telliti esimesed kaks teost spetsiaalselt näituse tarbeks. Nagu Tartu 2024 üldse, tõstatatakse ka Ikeda näitus küsimusi ja küsitavusi mõnevõrra pragmaatilisel tasandil, s.t mitte tingimata kunsti enda, vaid selle põhjendamise ja turundamise laadi kontekstis. Ikeda näitust kui Tartu 2024 üht olulist suursündmust on saanud intensiivne turundus ja hype. Ehkki loomulikult on see põhjendatud, tekitavad samal ajal küsimusi teatavad taotlused ja nende verbaliseerimine mõnevõrra kõrgemale pürgival kunstilisel tasandil. Näiteks, kuigi näituse saatetekstis mainitakse, et Eesti ja Jaapani vahel on rohkem kokkupuutepunkte, kui esmapilgul arvata võiks, ei ulatu nende väljajoonistamine kuigivõrd kaugemale faktist,

RYOYI IKEDA ISIKUNÄITUS ESTI RAHVA MUSEUMIS (AVATUD 2. NOVEMBRIST 2024 KUNI 2. MÄRTSINI 2025)

teose. Andmeid de-, re- ja metakonstrueerides on ta kutsunud ellu isepärase trilooogia, mis kujutab maailma kolmes variatsioonis: looduse mikrokoopiline ehk inimsilmale nähtamatu maailm (elementaarosakesed, DNA jms), inimeste maailm (anatomia, linnad ja loomad) ja makroskoopiline maailm kui galaktiline skaala. Teost saadab minimalistlik elektrooniline heliriba, mis mõjub samuti üheks tervikuks sulandunud helide massiivina, olemata sellisena liiga pretensioonikas, vaid pigem monotoonne, ent seejuures hillitsetult pingestatud – nagu ka näitus tervikuna. Sarnaselt esimeste teostega püüdes ka see mingite ürgsemate kihistuste läbivalgustamise poole, ehkki seda omamoodi futuroloogilise esteetika võtmes. Lisaks suunas see pingsalt mõtlema mõiste „andmed” sügavama ja ajaloolisema tähenduse peale.

et ERMi üks arhitekte on samuti jaapanlane **Tsuyoshi Tane**, kes on ka Ikeda sõber.

Hoolimata sellest, et just veenvad ja sügavad kunstilised paralleelid jäävad siin tõmbamata, on näitust saatev tekstimassiiv muidu üllatavalt normatiivse tooni-ga. See ei soodusta, vaid pigem piirab näituse kogeja mõtete ja kujutlusvõime vaba lendu. Selmet esitada deskriptiivne ülevaade näituse süniloost ja taustsüsteemist, kirjutab see üsna südikalt ette, mida näituse kogeja tundma ja mõtlema peaks. Teisisõnu on (aeg-)ruumi liig agaralt defineerides ja selgitades seda ruumi ennast ahendatud. Mitmemõõtmelisel teostes endis ei ole sellest küll kuidagi pärsitud, ent selle potentsiaal mõjule pääseda on ehk pigem suurem, kui kogeda näitust *tabula rasa*'na. Samas on saatetekst osalt ikkagi oluline, et mõista, mida ning kuidas Ikeda taotleb. Seda muidugi juhul, kui näituse külastamise eesmärk on midagi muud kui vooluga kaasa minna ja videoid vorpida.

Liitagi tõstatatakse see kõik küsimuse, kui kaugele on võimalik minna kunsti intellektualiseerimisega. Kas kunsti kõnekuse üks eeldus ei võiks olla selle võime ise vaatajaga suhestuda? Kas kunst võiks sellisena olla eneseküllane ja autonoomne, et pakkuja kogejale just nimelt mõtteainet, mitte ettekirjutatud mõttekonstruktsioone? Seda enam, et ka Ikeda ise rõhutas, et ei taha vaatajale liiga palju ette öelda, vaid anda nende kujutlusvõimele rohkem tõlgendusvabadust.

Niisii võikski tõdeda, et ehkki näitus kui selline pakub meeldejäätavat esteetilist elamust, on selle kõnekuse tarvilik keeltingimus kogeda seda pigemini eelarvamustest ja liigestest eelteadmistest priina. Ikeda toomine Eestisse on loomulikult väga tänuväärne ning suur asi, ent see, kuidas seda on tehtud, s.t kuidas neid seoseid on loodud ja loomingulist kreedit konstrueeritud (mitte ainult kirjeldatud), pakub samuti mõtteainet.

Azymuth (BR)

Paavli.
Live

08.12.24 Paavli
Kultuurivabrik

Aurora Ruus on muusikafilosoof ja kultuuriajakirjanik on lihtsalt nii nagu on.

UUS EESTI BIIT

ROMA VJAZEMSKI

Juba üle 20 aasta biite kütnud Roma Vjazemski nime on saanud seostada aastate jooksul nii hip-hopi, disko kui ka funk'iga. Juba mõnda aega troonib ta soolokäekirja aga „ambient’lik kolistamine”, nagu ta seda ise nimetab. Lisaks veab ta koos Madis Aesmaga lõbusa nimega duot Fruit Express ja koos Kristopher Luigendiga plaadifirmat SAD FUN. Vestlesime Romaga tema uue plaadi „Handlebar Tape” ilummise koidikul.

Su lugude pealkirjadest ja muusikast kumab pidevalt läbi reisivaibi, aga teekond viib pigem mõnda soojemasse või eksootilisemasse kohta, kõlaga siis viited Los Angelese, Sitsiiliale või vihmametsa troopilisele niiskusele. Kas paned oma reisikoogemused muusikasse või reisis hoopis muusika kaudu nendes paikadesse?

Lugude pealkirjad on sageli seotud rohkem mingite juhtumiste kui paikade endiga. Ostsime näiteks Sitsiilias tänavalt kõlari ja delay-efektiga kuldse mikrofon, millega jaurasime terve reisi ringi, ja koju jõudes salvestasin sellega mitmesuguseid häälitusi. Sellest sai alguse eelmine album „Golden Microphone From Rainy Sicily”.

Mõni lugu on inspireeritud kujutelmadest paikade kohta, kus pole käinud ja mida ei ole enam olemas, nagu Uraniborgi observatoorium, mis lammutati aastal 1601.

Lugu „Car to L.A (Gone Forever)” on tegelikult pühendatud mu varalahkunud sõbrale Karlale – kodeerisin ta nime loosse ja tegelikult on vahel rahustav mõelda, et ta ajab praegu asju hoopis Los Angeleses.

Millist soundi sa taga ajad?

Tihti peale püüan luua kordust/loop'i, mida saaks kuulata lõpmatult, ilma et see ammenduks. Sellest saab loo selgroog, mille ümber kujuneb kõik muu. Aastatega on mul kujunenud muusikat tehakse välja saund, mis on iseloomulik minule, kui nii võib öelda, ning ma

Foto: Ellen Vene

Küsis Mariliis Mõttus

ei pea seda enam meelelt taga ajama. Mingil hetkel hakkab kõik loomulikult kulgema. Välja tuleb üldiselt selline ambient’lik kolistamine. Mul on mitmeid mõjutajaid ja muusika on paljuski nende mõjutuste projitseerimine. Miski ei teki isolatsioonina.

Milline su tehnikapark praegu välja näeb ja kui oluline on su jaoks sämpeldamine?

Eelistan teha muusikat arvutita, kola tekib kogu aeg juurde ja toas jääb ruumi järjест vähemaks. Viimasel ajal meeldib näppida Casio CZ-101 sünti. Sämpeldan pigem harva, aga kui 20+ aastat tagasi biitide tegemist alustasin, oli see mu põhiline töövahend – suhtun sellesse lugupidamisega.

Eelmisel aastal andsid välja LP „Golden Microphone From Rainy Sicily”. Kui aeg-ajalt mainitakse muusikaarvustustes, et mõni plaat on eelmisega liiga sarnane, siis kas sinu jaoks eksisteerivad sellised kategooriad, kas tunned survet mingile uuele rajale

Pane kõrv peale: sadfun.bandcamp.com

TÕUKEJÕUD KRISLIN OTS

Foto: Katarina Ziguera

Mida kujutab endast „Culture Unseen” ja kust see idee tekkis?

„Culture Unseen” avab ukse klubikultuuri ja ööelu telgitagustesse, keskendudes alternatiivsele klubimuusikale, underground-kohtadele ja inimestele, kes seda kultuuri loovad ja arendavad. Räägime skenes toimuvast, edulugudest ja lüüasaamistest ning uurime ööelu poliitilisi ja sotsiaalseid tahke. Idee tekkis soovist jäädvustada klubikultuuri, milles on viimasel ajal märgata suuri muutusi. Nii tundsi-megi Steni ja Micaelaga vajadust seda podcast’i vormis arhiveerida, et need lood ja kogemused kaduma ei läheks.

Milline on su enda side klubikultuuriga?

Klubikultuuris kohtuvad minu jaoks kaks olulist väärtust: loovus ja vabadus. See on kui mikrouniversum, kus muusika, inimesed ja ruum loovad ajutise utopia, kus kõik tundub võimalik. Iga üritus toob kokku erilise kogukonna, millel on oma isikupära. Need koosnevad väga erineva taustaga inimestest, kuid kõiki ühendab armastus muusika vastu. Klubikultuur ei ole pelgalt pidu – see on sotsiaalsete muutuste katalüsaator, mis peegeldab ja

kujundab ühiskonna väärtusi. See on võimatu muuta maailma, alustades väikestest, kuid olulistest sammudest.

Kes on need inimesed, kellega te oma podcast’is vestlete, ja mis teemad soovite tulevikus puudutada?

Vestleme inimestega, kes on klubikultuuri ja ööelu hing ja süda – kunstnikud, muusikud, korraldajad, aktivistid jt, kes on kujundanud seda maastikku ja panustanud, et luua midagi, mis ühendab ja inspireerib. Eesmärk on jäädvustada hetki klubikultuuris ja avada selle kultuuri tähendust nii üksikisikute elule kui ka laiemalt ühiskonnas. Meie skenes on palju põnevaid inimesi, kelle kogemused ja lood on väga unikaalsed. Nende jagamine võimaldab mõista sügavamalt, miks klubikultuur on midagi enam kui pelgalt pidu.

Küllastasite hiljuti Berliinis Kraftwerki kultuurikompleksi, mille on loonud Dimitri Hegemann. Hegemann on tuntud oma klubikultivismi poolest. Kas saite temalt ka mingeid nõuandeid?

Dimitri rõhutas, et praeguste muutuste valgus-

kalduda? Kuidas sa oma uut plaati „Handlebar Tape” eelmisega võrdleksid?

Muusika puhul ei tunne ma arvamus- ega turusurvet, teen ennekõike seda, mis mulle meeldib. Muusikaline keel areneb ja muutub ise ning midagi suruda ei ole vaja. „Handlebar Tape” on loogiline jätk, kuid mõnes mõttes on see ka tagasivaade mu varasemale loomingule. Sellelt leiab mitu lugu, mis on salvestatud aastaid tagasi.

Sa vead plaadifirmat SAD FUN, kus domineerib peamiselt dub-muusika, aga andsite välja ka Vana „Viimse ratsu”. Kuidas dub-muusika tervis praegu tundub?

Ma ei ole SAD FUNi kunagi dub’i-leibelik pidanud. Ambitsioon on välja anda mitmekülgset muusikat, mis meeldib eelkõige meile – vean SAD FUNi koos sõbra Kristopher Luigendiga. Samas tundub, et dub’il on praegu õitseage ning seda soundi on viimastel aastatel välja lastud muusika hulgas palju.

„Tõukejõud” on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegelevad muusikaga seotud eluvaldel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord räägib Krislin Ots, miks kutsusid tema, Micaela Saraceno ja Sten Palling ellu klubikultuurile keskenduva podcast’i „Culture Unseen”.

ses on riiklikud maksuleevendused piletitele ülimalt olulised, et klubikultuur püsiks elujõuline. Samuti on tähtis kasutada klubi ruume mitmeotstarbeliselt ja luua nii lisaväärtust. Lisaks soovitas ta leida midagi uutset ja kõnekavat, mis koidaks välismeedia tähelepanu ja pälviks rahvusvahelist huvi. See võib olla koostöö mõne maailmakuula kunstnikuga või midagi muud silmapaistvat, nagu ERMi ja HALLi püsiv ühendamine – idee, mis tal sündis unda festivalil käies, kui HALL ERMi ruumides massiivse ürituse korraldas.

Milline võiks olla „Culture Unseeni” laiem mõju klubikultuurile? On teil plaanis ka mingeid muid tegevusi?

„Culture Unseeni” laiem mõju võiks olla teadlikkuse tõstmine klubikultuuri hapruste ja selle olulisuse ühiskonnas. Lisaks soovime avada klubikultuuri kultuurilist konteksti ning tuua inimesed tagasi tantsupõrandale. Tulevikus plaanime korraldada üritusi ja laiendada tegevust podcast’ist kaugemale, kuid täpset suunda näitab aeg.

■ Küsis Mariliis Mõttus

Foto: Ewert Põrnits

■■■■□
Kuulas Oliver Berg

VIHJE

Eesti-Soome süntpopi-grupp Popidiot koosseisus Matti Peura ja Rein Fuks tähistab tänavu oma 20. tegutsemisest 19. detsembril Tartus Aparaaditehase Armastuse saalis ning 20. detsembril Tallinnas Uues Laines. Suure tähtpäeva puhul esitletakse uut singlit „The Hairdresser” ja nende 15-aastasest saava hittplaadi „Antenna of Love” vinüüli. Enne ja pärast kontserti mängivad muusikat plaadifirma Frotee DJd Martin Jõela ja Erki Prut. Vaata lisaks: popidiot.muusic.bandcamp.com

■■■■□
Kuulas Mark Alexander Ummelas

BERT ON BEATS – SIX

(Mindnote, 2024)

Bert On Beats jätkab techno-albumite sarja, mis on 2019. aasta LPst „TEN” allapoole tiksudes jõudnud viienda relisiini „SIX”. Võimekuse ja järjepidevuse poolest on Bert On Beats nagu omaette väike produktsioonimaja, mille toodang on alati kindla kvaliteedi ja signatuuritunnustega. Nagu pörandaluse tantsumuusika Misha Panfilov, laseb Bert On Beats väljavalitud muusikat, mille puhul on üldiselt teada, mida sa saad – ja seda kamaluga ning alati koos hulga üllatustega. Pikapeale võib kvantiteet kuulajal üle jõu käia –, „SIX” kannab endas üle tunni jagu muusikat –, ent žanri fanaatikud vaevalt selle üle kurvad, sest kvaliteet räägib enda eest.

„SIX” on peamiselt kõrgema tempo ja kõvema bassiga techno kogumik, mille mõjusamatel raddadel on parajalt gruuvinu põhi. Album on terviklik ja sisaldab täpselt paigutatud ambient’i hingetõmbeid, mille viimsepäeva masinahuüded on

mässitud inimlikult sooja analoogemusse. „SIX” on pea eranditult tume, et mitte tingimata morbiidne. Masinad võivad ju olla maailma üle võtmas, ent seni, kuni neid juhivad inimesed, on veel lootust. „SIXi” puhul avaldub see ootamatult mängulistes detailides, mida on tasakaaluka maitsesekusega lugude sekka puistatud, seda ka üllatuslikult mahedas lõpuloos „Raga Flix” – ilus puhas leht, millega ühe parajalt üles köetud albumi pealt maha tulla.

Produktsioon on tiptasemel, miks selge ja tasakaalune, rohked tekstuurikihid kõik hästi eristatavad ja kootud pehmesse masterisse, mis ei hakka ka kõige rajumate radade puhul liiga teravalt kõrvadele. Tumedama techno DJd leiavad siit settide jaoks küllalt omajagu materjali. See on pimedate industriaalmaastike muusika, kus oma koht on kummituslikel digikooridel ja šamaanirituaalidest läbikajavatel flöödiviisidel.

MODULSHTEIN FEAT. MARIQ – THE WHISPER OF MUFFLED LYRES

(2024)

■■■■□

Kuulas Vootele Ruusmaa

haprust. Laulude puhul on tajutat Žedeljovi pieteet literaadide loomingu vastu. Luulest tõukuv impulss on esikohal, mõlema interpreedi esituses avanevad sõnades taga peituvad sügavamad tähendused. Valitud esteetika ei vaju laiail, vaid muudkui otsib uusi lahendusi ja on seetõttu üllatavate pööretega. Malbe, kaunis ja samas võimas vokaal vaheldub melodeklamatsiooni ja räpiga. Väljendusvahendite rohkus rikastab hoo ja dünaamikaga. Kuulajat hoitakse oskuslikult kütkeis, raskuste paines, otsitava ja kaotatud ilu valgus. Žedeljov ja MariQ tuletavad meelde, et kujutlusvõime ja usk kannavad lootust, aitavad silmalend otsida päikest ja vaadata ahmivalt taevast. Albumi võtab kokku ja samas ka maandab klammerdava pinevusega instrumentaalpala „Empty Speeches” eeleegiline atmosfäär. Järsku on saanud rahu, kõikehõlmav ja vabastav.

SIPELGA X YOHAN – TERE, KAINE EESTI

(Legendaarne, 2024)

Sipelga ja Yohani uue LP põhiteemaks on tragikoomiline suhe alkoholiga. Luuad, raha ja ained on asendunud õlle, õlle ja õllega. Selle albumiga käib Sipelga meie juures pihil – ta üritab rääkida ausalt oma alkoholismikogemusest, jutustades igaõhtusest pummeldamisest ja pinnapeol jauramisest, pohmakast, deliiriumist ja häbitundest.

„Tere, kaine Eesti” sämpeldab Onu Bellat, „Miljon” võtab aluseks kultusliku kossuvideo, „Tramm” tugineb Luxury Filteri legendaarsele laulele, aga „Mällar”, „Poisid köögis” ja „Auxipiraarid” on oma olemuselt siiski jupikad, mille lüürika on tõsisem, konkreetsem ja vähem irooniline. Kaht maailma üritatakse omavahel sämplite ja narratiivse lähenemisega ühendada, aga uue kooli dnb-saundiga on väga keeruline 90ndate eesti bomž-core’i liita. Ehk oleks kaasa aidanud lo-fi liikum lähenedamine, stiilis Head mehed, õppinud

SÄM – SÜDAMELT ÄRA

(2024)

■■■■□

Kuulas Mihkel Noot

2019. aasta kõrvaussiga „Mõista-mõista” eesti muusikaradarile ilmunud säämit on saanud väikeselt, aga kindlalt kohaliku poopräpi konstant. Lisaks viljakale muusikuarjäärile on noor räppar rabanud mitmel rindel ja tema Vikipeedia leht on kodumaiste artistide omade hulgas ilmselt üks kõige detailsemaid. Kuulajat viib taustauringut tegema arvatavasti asjaolu, et teisel kaavamängival „Südameilt ära” rääpib säm sageli justkui loometee lõpusirgel olev veteran, kes nüüd oma saavutustele nostalgiliselt pilguga tagasi vaatab.

Esikalbumiga „Emps vaata kuis lendan ma” võrreldes leiab siit artisti, kes on vanem ja vahetum. Loos „Head lendu” kirjeldab räppar chipmunk soul’i biidi taustal kaasakiskuvalt oma senist eluteed, põimides sisse viiteid mäenedžerile ja ema Kiale. Noorust tagaigaatsev „Päikest ja soojust” mõjub plaadi kontekstis mõrumagusalt ning oleks patt mitte ära

märkida loo innovaatilist produktsiooni, mis kombineerib melanhooleid kitarrikäike osavalt Jersey club’i kiiretempolise perkussiooniga. Siin on hetki, kui säm realiseerib oma artistlikku eesmärki olla aval ja konkreetne, kuid tihti lipsab sisse ka liigset samasust eelneva materjaliga – leierdadena kõlav tantsupala „Kõik mu süü” ja kolmeminutiline hooplus „Kesköö paiku” ei too lauale midagi uut ning jäävad nii silult kui ka vormilt pigem žanri troopide mugavustsoonis.

„Südameilt ära” suudab hooti olla lõikavalt personaalne ja ehe, kuid plaadi temaatiline fookus kipub tihtilugu laiail valguma, mistõttu kuuleb albumil mitut säämi: finantsvabaduse poole püüdlev investor, klubi edutult armastust otsiv idioot, ustav poiss-sõber või ebakindel noormees. Võib-olla selles peitubki asja tuum?

UUS AASTA, SAMA SEGADUS?

**PANEME SELLELE
PEALKIRJA**

Detsembris tellijate vahel lähevad loosi

Paavli Kultuurivabriku aastapääse kahele,
Elektriteatri ja Kino Sõpruse aastapääsmed,
Loomingu Raamatukogu aastatellimus.

MÜÜRILEHT
Häbematu, aga vajalik